

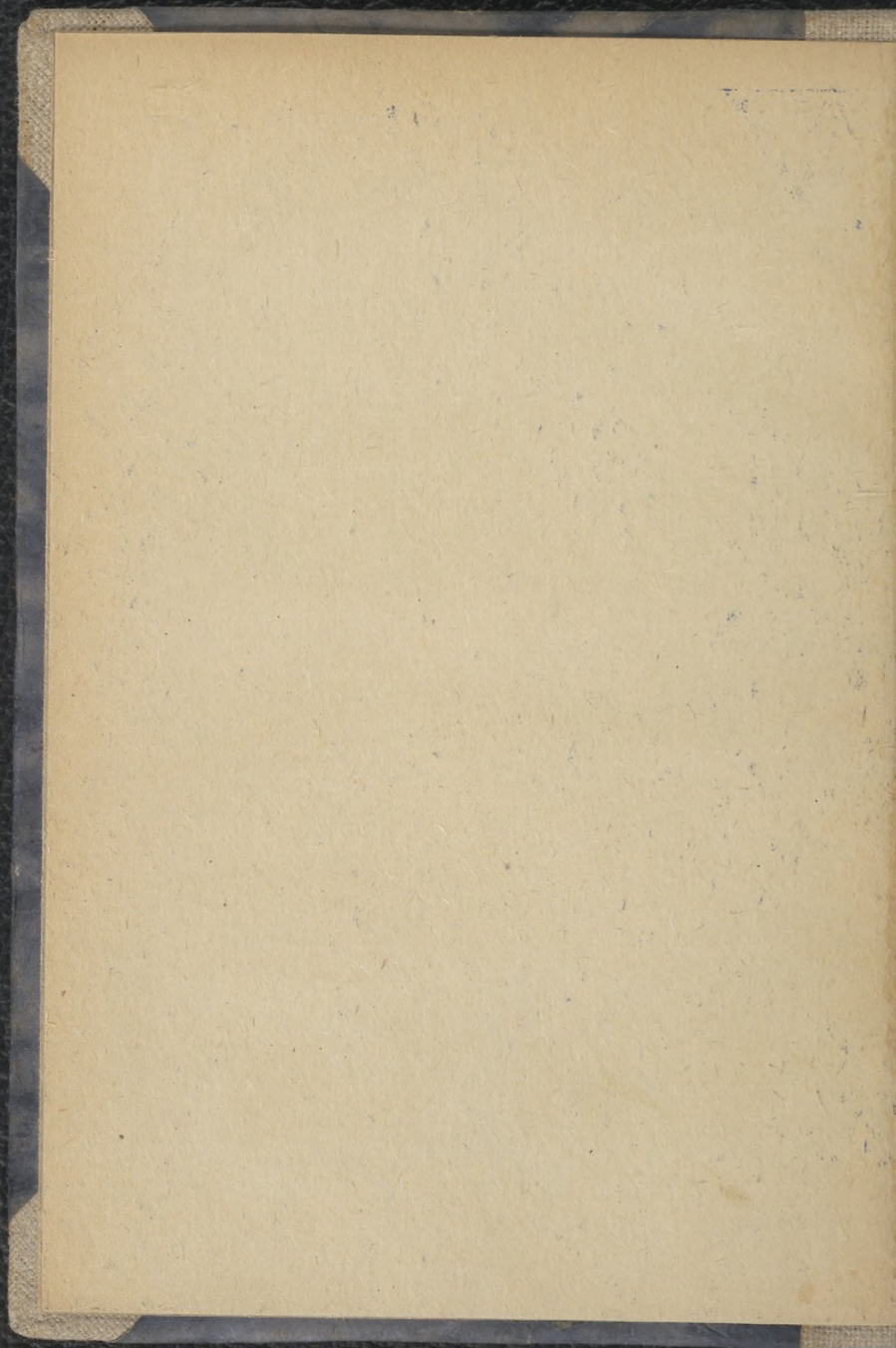
ГРОШЕ

80

КОЗАК

ШУБА

ВЯЧЕСЛАВ БУДЗИНОВСЬКИЙ

КОЗАК ШУБА

ІСТОРИЧНЕ ОПОВІДАННЯ

Л Ъ В І В 1 9 3 7

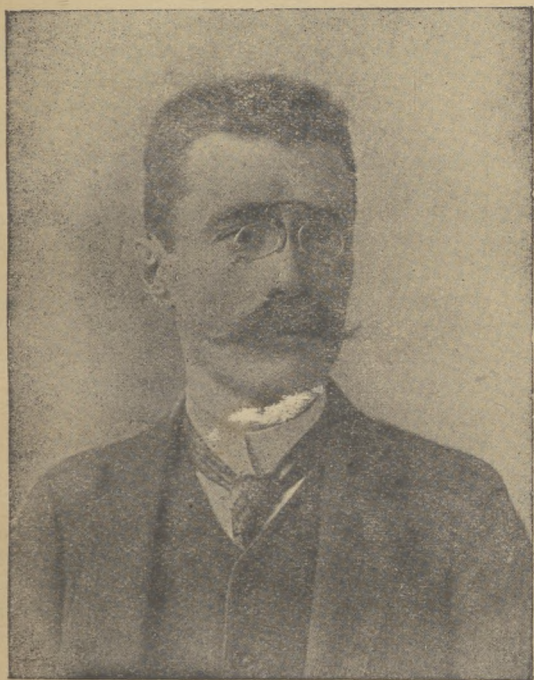
Накладом Дешевої Української Бібліотеки
Львів, вул. Бляхарська 8. I пов.

ПЕРЕДРУК З „НАШОГО ПРАПОРУ“.

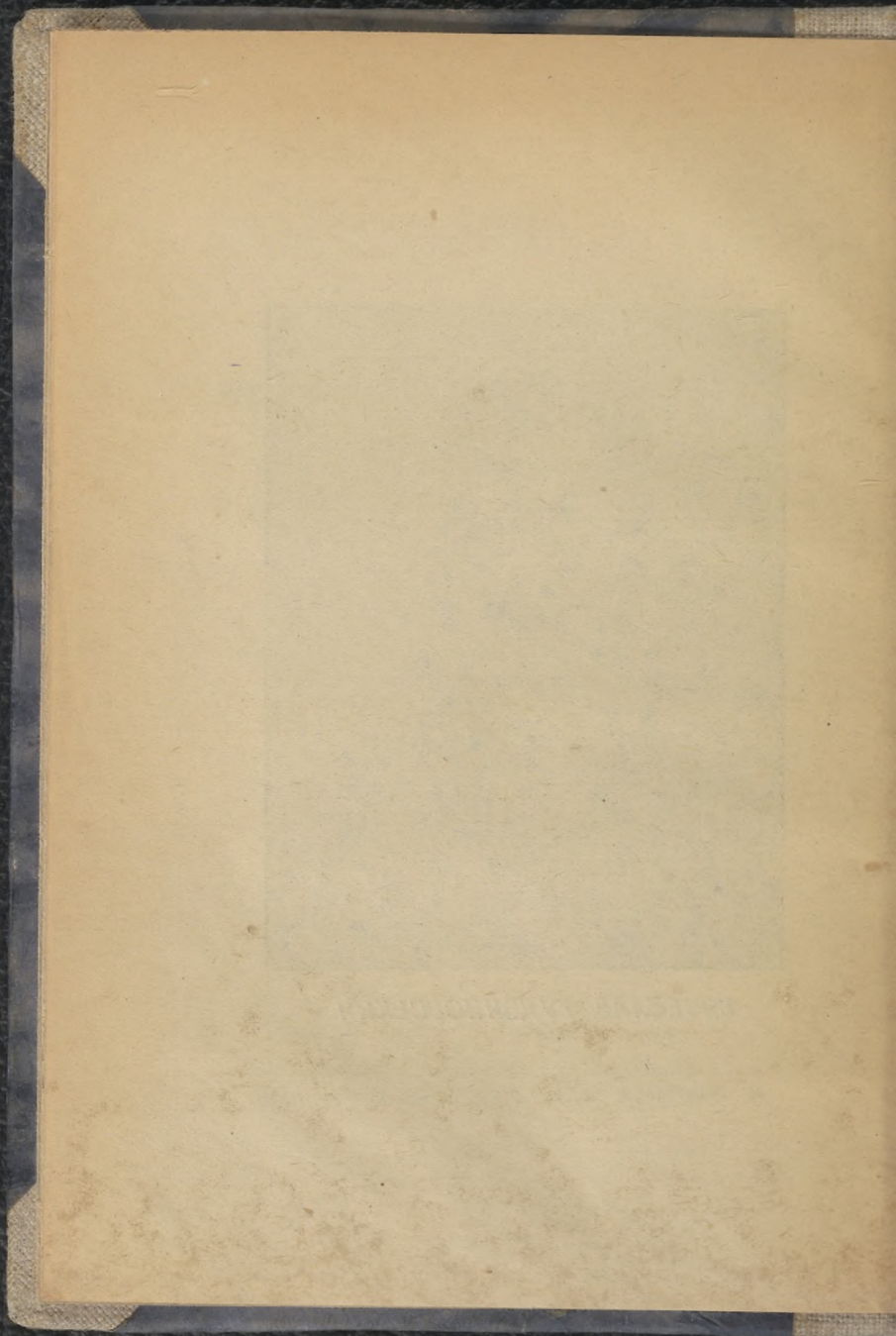
Т-601.104

Друк. Медичний—Тиктор, Львів, Бляхарська 9.

ВЯЧЕСЛАВ БУДЗИНОВСЬКИЙ

— Зараз, буланій, зараз! Ще хвилина і на-
пешся. Там гідна вода, в тім чагарнику.

Так примовляв до свого коня козак Мережан, чвалаючи степом в сторону ліса, відділеного від степу широким чагарником.

В чагарнику справді було жерело, котре викидало так багато води, що зараз від нього плив чималий потік. Це жерело і цей потік були пійлом дичини тої частини степу і сумежного ліса. Стежки з ліса крізь чагарник витропала саме та звїрина, що до потока ходила гасити спрагу. Полюючи, Мережан вже нераз засїдав на тих стежках, і все з добрим успіхом.

До чагарника було ще кількадесять кроків, коли в чагарнику, мабуть коло самого жерела, гукнули один по однім три стріли. Перший був сильний, як звичайно з доброго мушкета; другий і третій слабші, як з пістолі.

Стріли не сполошили буланого, бо йому таке не першина. Він вже не один бій мав за собою. Бувало, що коло його уха й гармати греміли. Стояв спокійно, коли Мережан зараз по стрілах осадив його на місці і вхопив у руки рушницю готову до стрілу. Одночасно кущі зашуміли і з них вистрибнув окульбачений кінь без їздця. Скаженим чвалом пігнав у степ. Зараз за ним показався якийсь чоловік з жахом на лиці. Побачивши козака крикнув: „Спасай!“

і не задержуючися ні на хвилину, пігнав далі втікаючи.

Мережан хотів спитати, очевидно кричучи, яка збігцеві грозить небезпека, та ще не встиг обернутися, коли за збігцем показався медвідь.

— Тепер вже знаю, що сталося! — погадав Мережан, звертаючи рушницю до медведя. — Той чоловік зійшовся при жерелі з медведем і стрілив до него з мушкета. Не поціливши, ратувався пістолями. Хоч може і влучив, то з такої немедвежої зброї, він медведя лиш роздратував!

Коли така думка майнула в голові Мережана, він випалив, обернув конем і став чвалом утікати. Зробив так, бо в першій хвилині по вистрілі годі було знати, чи медвідь поцілений смертельно і чи довго ще буде мати силу гідно подякувати за кулю. Втікаючи, Мережан став мушкета наново наряджати, щоби в потребі медведя почастивати другою кулею. Не сумнівався, що як медвідь не впав від першої кулі, то буде здоганяти його.

Нарядивши наново мушкета, Мережан озирнувся. Медвідь цілком не біг за ним. На траві під чагарником лежала темна цяпка. Очевидно, вбитий медвідь. Козак знов обернув конем і пустився назад. Підїхавши до половини відстані, побачив, що коло медведя щось рухається. Підїждить ще ближше, а то пара медведят!

— Спасибі вам, що спасли моє життя! — Забалакав хтось за ним. — Добрий був стріл. Стріляючи з коня, не легко одним стрілом вбити медведя!

Мережан озирнувся і побачив того, що перед медведицею втікав, та почувши стріл глянув поза себе. Не бачучи, щоби медведиця бігла за козаком, вгадав, що вона вбита, отже вернувся на побоевище.

— Я мабуть не добре зробив, спасаючи тебе! — погадав Мережан, коли глянув на незнакомого. — Твоє звірське лице і твої лукаві очі показують, що ти гірш хижого вовка! Може й буду гірко каятися, що не дав тебе в обійми медведиці!

— Медведята також побете, чи візьмете живі? — спитав незнакомий, коли Мережан будьто би не чув, що той забалакав до нього.

— Маю мішок... візьму живих...

Мережан скочив з коня і приступив до медведиці, щоби з неї злупити кожух.

— Я піду злупити з мого медведя, — сказав незнакомий, коли Мережан, добувши з хляви ножа, схилився над медведицею.

— З вашого? — спитав Мережан, глянувши здивований на незнакомого. — Хібаж ви не чули стрілів?

— Були два медведі? Один таки впав від вашої кулі? Ви, лиш з одним мушкетом... пістолі на таким польованню не рахуються... осмілилися важити на два медведі?!

— Спершу був лиш один. Віхавши в хащу, я зіскочив з коня і став продиратися до жерела пішки. Кінь ступав за мною. Вийшовши на полянку з жерелом по середині, я побачив медведя, що вийшов з хащі по тім боці полянки. Очевидно і він прийшов напитися води. Нена-

думуючися я випалив до него, ціляючи в око. Моє око певне, моя рука певна і мій мушкет певний. Медвідь підвівся на задні ноги і повалився на землю. Саме в тій хвилині з гущі вийшла медведиця. На хвилинку задержалася коло медведя.

— Тоді ви за пістолі і до неї: бух, бух!?

— Таки так! Тоді кінь ще стояв коло мене. Я міг вискочити на нього і втекти в степ. Та я на хвилю вдурів. Вихопив з холяви пістолі.. я їх все ношу в холявах... випалив і давай тікати! Очевидно, я що лиш вистріливши отямився, що пістолем медведя годеи лиш розсердити.

Мережан став оглядати медведицю. По хвилині, показуючи одно місце на хребті, сказав:

— Мабуть ось тут кулька одної вашої пістолі шарнула її. Жадного іншого знаку нема.

— Ви надїхали в саму пору. Ще хвилиночка і булаби наздігнала мене. Лиш раз лапою по моїй голові, і мені булоби капут! Не пожалуйте того!

Глянувши в степ і побачивши свого коня, що спокійно пасся, незнакомий сказав:

— Як то добре, що мій кінь не дуже полохливий і недалеко втік! Нехай пасеться! Іду до мого медведя..

— А може він був лиш запоморочений? — сказав Мережан тоном, начеби справді гадав, що таке неможливе. — Може очуняв, воскрес і втік?

Мережан хотів балакуна спекатися, бо що о сь йому ніяково було в такім товаристві. Хоч

цей не сумнівався, що козак тільки жартує, таки погадав собі:

— Ануж?! Ануж у того медведя якесь дуже тверде життя?

Всунувся в куці, полишаючи козака самого.

— Хоч і опришок горлоріз, як йому спасти життя, буває вдячний, то отсього я чогось боюся! — погадав Мережан, приторочуючи злуплений кожух до кульбаки. — Чоловік леденіє від погляду таких очей, як його!

Мережан хвилю думав, якби то взяти медведя: Приторочити за ноги до кульбаки, чи завязати в мішку і, як бесаги перекинути через коня? Коли погадав, що висячи приторочені, моглиби недоїхати живі до його хати, дав їх до міха і дав на коня так, що один медведик був по однім боці, другий по другім. Сів на коня і поїхав.

Незнакомий скоро справився з медведем. З кожухом перекинутим через рамя, вийшов з хащів.

— Ов! — крикнув голосно. — Відїхав не попрощавшись... Не був цікавий, кому спас життя... Не похвалився, хто він, той мій спаситель. Горда штука, той козак!

— А може він знає, хто я, так як я знаю, хто він? — думав, ідучи до свого коня. — Сумніваюся, чи знає... Сяк, чи так, то не знає того, що спасаючи моє життя, спас своє!.. Гм.. якось не личить такого давати в руки ката..

Прийшов до свого коня, приторочив злуплену шкіру, сам сів на нього і пустився шляхом рівнобіжним до того шляху, яким поїхав

Мережан. Між обома шляхами були дві милі відстані. Очевидно, оба шляхи не були з'єдженими дорогами, ні витоптаними стежками. Куди кому була дорога, показувало йому сонце, в нічі зорі. Такі то шляхи були тоді в тих сторонах.

Ті сторони були тоді нічії, себто не належали до жадної держави. До Польщі, котра в своїх руках мала землі середущого Подніпров'я простір між горішним Донцем, горішною Самарою і горішною Орелею не належав, бо не міг належати.

Як всі землі долішнього Подніпров'я, так і ці сторони обезлюднило було татарське лихоліття. Край цілком здичів. Коли татари вступилися далі на південь, полишені ними степи і ліси стали уходами. Багаті дичиною і рибою сторони притягали мисливих і рибаків з подальших заселених сторін. Вони приходили що весни, полювали і рибалчили ціле літо, щоби в осені вернутися в свої сторони. Очевидно з великою добичю. Ті мандрівні мисливі і рибаки звалися уходниками.

Що року частина уходників лишалася на уходах на постійний прожиток. Лишались всі збігці з під панщини і ті, котрим в їх тіснішій батьківщині панщина що лиш грозила. Таким способом залюднювалися наново землі обезлюднені татарами.

Уходи на схід від протовчанської паланки також поволі залюднювалися. На межі шіснацятого і сімнацятого століття населення було там вже досить густе.

Крім невеликих, далеко одна від одної розкинутих осель, вже й два укріплені місточка були. Такі укріплені городи були там потрібні, бо в ці сторони час до часу заганялися татарські чамбули. В сторини, в котрих були укріплені городи, татари не любили навідуватися. Як таки наскочили, то населення, що жило на їх шляху, мало де захиститися. Тими городами були: Горішин недалеко Орелі, за котрою вже простягалися землі Полтавщини і Вишнів майже в самій середині між Орелею і Самарою, між протовчанською паланкою і рікою Донцем.

Найбільше населення дістав цей шмат землі зараз по 1600-ім році. Багато запорожців і багато козаків хотіла шляхта повернути в панщинних хлопів. Тоді вони розбрилися. Майже всі осіли на вільнім Запоріжжю і на сусідніх нічиїх землях. Тоді то в сторони, де жив козак Мережан, приплила найбільша фаля поселенців.

Польські вельможі на Україні знали, що край за Ореллю вже не безлюддя. Неодного кортіло зайняти пару квадратних миль.

Всіх тих шляхтичів, що видоптували стежки до королівської канцелярії, щоби одержати грамоту на кусок „диких піль“ переймив польський староста в Полтаві.

Маючи власну сильну міліцію, переступив на її чолі Орелю і зайняв город Горішин. Посадив там підстаросту і полишивши йому малий відділ війська, вернувся до Полтави. Підстароста зайняв місточко Вишнів і посадив там офіцера з полусотнею війська. Таким способом весь той край став частиною польського ста-

роства, отже й частиною польської держави.

Покищо, підстароста не заводив нового ладу і полишаючи все по старому, панщини нікому не накладав. І ніякі шляхтичі ще не приїздили. Та козаچه населення краю знало, що довго так не буде і що незабаром стануть заводити лад, який вже був скрізь там, де вже була шляхта. Козаки стали змовлятися, щоби спільно з запорожцями запобігти цьому, себто з'єдинитися з Запороріжжам.

Хутір Мережана був пару миль на схід від Вишнева. В Горішині жив його приятель Петро Совенко, один з козацьких полковників в поході проти шведів до Ліфляндії. Саме в рік після заняття цих сторін старостою, Мережан вертаючися від свого приятеля мав ту пригоду з медведем і немилим незнакомим. То було в половині дороги між Вишневом і хутором Мережана над рікою Більшою Тернівкою, що впадає до Самари.

Коли Мережан, вїхав на подвіря свого хутора, до нього вийшов син, з головою обов'язною рушником.

— Ти може з коня впав і розбив собі голову? — спитав батько.

— То куля з рушниці погладила мене по голові і випустила трохи крові, — відповів син сміючися.

— Може хто з челяди був такий необережний?

— Розкажу в хаті, аж трохи відпінете, бо це була така пригода, що кількома словами годі...

Бачу у вас цілком свіжий медвежий кожух...
І в міху щось рухається...

— Це два медведики. І їх требаби якось нагодувати. Можеби підсунути суці? Ми лишили їй тільки одного песика. Не виключене, що вигодує і таких приймаків..

Челядь збіглася і Мережан передав їй коня з медведиками. Сам пішов з сином до хати.

В хаті донька вже прибїгла з пекарні, несучи м'ясиво. Також принесла хліб і мід. Мережан сів за столом і каже:

— Чоловік їсть губою, не ухом; може одночасно їсти і слухати. Розкажи, якто було з тою рушницею? Чия вона була і чому ти наставив голову під її кулю?

— Це було так, — став розказувати Павло. — Вчора поїхав я горі Тернівкою, щоби лучше оглянути місце, яке ми вибрали під оселю для тих, що втікаючи від панів, загадують перенестися в наші сторони. Доїздячи до того місця, я вчув цюкання кількох сокир. Підїзджу блище, а там великий шмат ліса вирубаний. Вже й хата і стайня стоять. Якись три парубки рубають ліс далі.

— Збігці мабуть знали, де хочемо посадити їх — замітив батько. — Мабуть, щоби не гайнувати часу пішли просто на місце не вступаючи до нас і зараз розпочали будуватися.

— Коби то так було! То не вони. То цілком не наші люди. То чужинці.

— А їх сюди хто загнав? Ти балакав з ними?

— Балакав. Спитав їх, хто вони і хто їм

позволив тут будуватися? На мої питання один з них, мабуть найстарший, відповів мені питанням:

— А тобі яке діло до того? Земля була нічия, тож право до неї має той, що перший зайняв її!

Коли я сказав їм, що ці сторони вже не є нічийі, вони загрозили мені, що як не вступлюся, то вони собаками проженуть мене, бо перечитися, ні взагалі балакати зі мною цілком не думають.

— На ваші собаки маю пістолю! — кажу.

— Ледви я це сказав, один з них вхопив рушницю, що висіла на гиляці бука, склався до мене і випалив. Я вчув, що шарнуло по голові. Мені одному годі було битися з трьома. Я відїхав. Лучше кажучи, втік.

— Я дуже дивуюся, що якісь чужинці влізли між нас. То якась хитра справа. Їх мусів хтось підслати. Може підстароста?.. А може король вже роздає ці землі?

— Колиж бо вони на шляхтичів не подобають... Хиба, що то осадники якого шляхтича, що дістав королівську грамоту на цю околицю?

— Завтра поїду до них. Балакаючи спокійно, не заперечуючи їм права селитися тут, потягну їх за язик. Аж коли вже буду знати, хто вони і чого прийшли, обміркую, що робити.

Другого дня Мережан вибрався вгору Тернівки. Щоби не розбуджувати підозріння, виїхав сам. Коли за ним вже були які дві милі, почув цюкання кількох сокир.

— Павло казав мені про трьох парубків,

— погадав Мережан. — Я тих сокир чую більше як три. Їх може й з десять буде. Завзято рубають.

— Стій! — крикнув хтось і зза дерева висунувся парубок з готовою до стрілу рушницею.

Мережан зупинив коня і спитав:

— Хто тут старший? Я хотівби побалакати з ним.

Парубок всунув у губу палець і свиснув. З ліса стали висуватися і підходити ближче якісь люди. Кожний з сокирою в руці. Всі цікаво приглядалися гостеві.

— Отже тут не лиш три парубки, а мабуть вже ціла оселя! — погадав козак.

— Вже йде Тодір Бокун, наш старший, — сказав парубок. — З ним всі три його сини.

Мережан глянув у ту сторону, звідки надходив гурток людей. В товаристві трьох парубків ішов той незнакомий, котрому він тому два дні спас життя.

— Ви може прийшли попрацатися? — забалакав Бокун з глумливою усмішкою. — Бо по пригоді з медведем ви втікли й не побажавши мені щасливої дороги!

— Я не надіявся знайти вас тут, — відповів Мережан. — І не думав, що то саме з ваших синів котрийсь пострілив мого сина.

— Ви може прийшли мого сина скарати за те, що відбив безличну напасть на наш смітник? — спитав грізно Бокун.

— Як треба, то мій син сам дасть собі раду. Він вже не дитина і в спорах з іншими парубками опіка, чи поміч батька йому вже не

потрібні. Не пригода з медведицею, ані пригода мого сина привели мене сюди. Я до вас з іншим ділом.

— Кажіть, я слухаю! Лиш коли причина вашого приходу сюди справді та, про яку я думаю, то даремний ваш труд! Вже вашому синові мої хлопці показали, що на нашім смітнику, ми пани!

— Отже ви вгадали, чого я до вас загостив. Сей шмат землі, то ваш смітник? Ваш? Відколи? Яким правом?

— Правом першої займанщини! — відповів Бокун рішучо, гепнувши кольбою мушкета об землю.

— Ця земля вже не була нічия. прийдуть ті, що її вже між себе розпаювали і ви будете мусіти вступитися. Як хочете, то покажу вам граничні знаки оселі, яка тут осяде. Сідайте на коня і поїдемо в степ. Покажу вам.

— Знаки, на люди! Не було тут людей, то й земля була нічия. Тепер ми тут, то земля наша! Як хто схоче викинути нас відси, то ми про це звістимо підстаросту в Горішині, або й самого старосту. Дадуть нам військову поміч...

— Доброхіть не вступитися? — спитав Мережан остро.

— Ви так питаєте?! Тепер я вас питаю: Вступишся звідси до чорта, чи ні?! Хто тобі дав право напастувати спокійних і чесних людей? Що ти за один? Забирайся відси! А ні, то... Бокун підвів мушкета.

Мережан дивувався, що Бокун поводитьсь так, наче би балакав з чоловіком, котрого не

знає. Аж тепер помітив, що стоїть під буком в його тіні і Бокун може не бачить його лиця. Ще й одітий був цілком не так, як тоді, коли судьба перший раз звела його з Бокуном. На погрозу Бокуна відповів так, що скочив з коня, рушницю закинув на кульбаку, пістолі всунув у торбину приторочену до кульбаки і вийшовши зпід дерева пустився до Бокуна.

— Мережан! — крикнув Бокун здивований, витріщивши очі і роззявивши губу.

— Хто вам сказав, що я Мережан?

— Я раз був у Горішині і там бачив вас. Мені сказали, що ви Мережан.. великий багач. З того, що я чув про вас, виходить, що вам цей клаптик землі непотрібний. Чого ви напосілися на мене і виганяєте мене відси?

— Є різні причини, — відповів Мережан. — Поминаю те, що саме оце місце вже призначене для кого іншого, ваші сини чепилися були мого сина: один з них пострілив його. В такому сусідстві годі жити. Або ви, або ми! Хиба не нам, вже здавна осілим тут, вступатися перед вами!

— Чи це правда? — спитав Бокун, звернувшись до синів?

Вони мовчали.

— Отже справді було так, як ви кажете..

Подумавши хвилю, Бокун сказав до Мережана.

— Сила і право за мною. Кажу „сила і право“, бо ця земля вже належить до польської корони, і в спорі з вами я діставби поміч старости. Та ви спасли мені життя, отже я хо-

тївби зробити якось так, щоби був вовк ситий і коза ціла... Ходїть до моєї хати, там побалакаємо!

Бокун рукою дав синам знак, щоби лишилися і великими кроками пустився до хати. Мережан пішов за ним, полишивши зброю на коні.

Коли увійшли до хати, вона була порожня, бо жінка і донька мали якусь роботу в лісі.

Бокун зачинив за собою двері і засунув їх, щоби ніхто не ввійшов. Сів на лавці і ногою підсунув до гостя другу лавочку. Коли й Мережан сів, Бокун став говорити. Говорив шепотом, наче би потерпав, що стіни хати мають вуха; що й уста мають і підслухане могли би переповісти далі.

— Ви і ваш приятель в Горішині, колишній козацький полковник Совенко... ви оба змовилися...

Бокун урвав, бо вже по тих перших словах Мережан здрігнувся.

— Щоб ви не вчули від мене, не перечте, ані не потакуйте мені. Я своє знаю і маю власну гадку. Ніяких ваших пояснень того, що тепер про вас скажу вам, я й чути не хочу! Вислухайте до кінця, бо хочу віддячитися вам за те, що ви медведиці не дали вбити мене... Отже слухайте і не перебивайте!

Бокун приступив до скрині в куті хати і вийняв щось закутане в хустину і сів по другім боці стола, так що між обома був широкий стіл.

— Отже, як я вже сказав, полковник Совенко змовився зробити повстання, щоби цей шмат землі, що його староста в Полтаві загор-

нув тоді для польської корони, при помочі запоріжців зєдинити з Запоріжжам...

Кажучи це, Бокун сверлував свсім гадючим поглядом очі Мережана. Козак не перечив, бо це була правда і хотів як найскорше почути, що Бокун ще знає про намірене повстання.

— До вашої змови ви вже притягли майже всіх козаків цих сторін. Ви вже й кошового Січі звістили про те, що як запорожці допоможуть все це прогнати відси, себто з Горішина і з Вишнева чужинців, то цілий той шмат землі по Орелю і Донець стане новою паланкою Запоріжжа... паланкою Самарською!

І це була правда! Мережаном затрусило, коли вчув це. Хоч завзявся був не перебивати, тепер не переміг себе і крикнув:

— Нісенітниця! Верзете, що вам слина на язик принесе, самі не знаючи що!

Хоч це була правда, Мережан не сумнівався, що Бокун не має доказів. Що приготується повстання, Бокун міг довідатися через необережність яких заговорників. Міг підслухати розмову двох козаків. Та Мережан ніяк не міг збагнути, яким чудом Бокун міг довідатися про те, що повинні знати тільки три особи: оба начальники заговору і кошовий Січі!

Ще в зимі Совенко і Мережан вислали були певним гінцем листи до Кошового про те, що вони ладять повстання і просять, щоби пару сот запорожців, будьто би своєвольців на власну руку, прийшло їм на поміч.

Гінець до Січі не доїхав. В степу знайшли кости коня і коло нього кости чоловіка. Коло

них лежали порозкидані: кульбака, рушниця, шапка, пістолі, шабля і чоботи. По тих речах пізнали, що це був козак висланий Совенком до Січі. Ніхто не сумнівався, що вовки заїли і зїли його. Листи, які мав за пазухою, або вовки розшматували, або зогнили і з вітрами Бог зна куди полетіли. Коли Мережан і Совенко вчули, що з їх гінцем сталося, самі поїхали до Січі і з кошовим розмовилися.

Коли тепер Бокун з такою рішучою певністю забалакав не лиш про порішене і зорганізоване повстання, а й про змову заговорників з начальником Запоріжжя, в голові Мережана майнула думка:

— Тяжко погадати, що кошовий був такий необережний і виговорився. Хиба... хтось, що в степу перший побачив останки гінця і коло них знайшов наші листи?

Ледви майнула ця думка, виринуло питання:

— Чому той хтось взяв тільки листи, полишаючи всю зброю? Така зброя чейже лакома річ!

Одночасно з питанням прийшла відповідь:

— Хиба хтось, що знав, яку важну тайну гінець везе, засів на нього, вбив і забрав листи. Зброї не взяв, бо вину смерти гінця загадав звалити на вовків.

Всі ті думки неначе лискавка заясніли в голові Мережана. Вже не перечився, бо хотів почути, що Бокун ще знає про заговор. Бокун, глушливо усміхнений хвилю мовчав і зачав наново.

— Чи ви вгадаєте, куди я вибрався тоді, коли до купи зійшлися ми оба і два медведі з медведятами?

— Я не був і не є цікавий, — відповів Мережан.

— То зле! Ви повинні бути цікаві. Хоч ви не цікаві, я таки скажу вам, бо то для вашого добра. Я їхав до Горішина, щоби підстарості продати два листи. Якби підстароста не хотів купити, або якби давав замало, я рішився поїхати аж до старости, або й до самого гетьмана коронного.

Коли Бокун сказав „листи“, Мережана неначе щось кольнуло.

Бокун розгорнув хустину, вийняв два листи і показуючи їх здалека через стіл Мережанові, сказав:

— Отсі два листи я хотів продати...

Мережан зараз пізнав ці листи. Один був його власний до кошового в Січі, і лист Соценка, також до кошового. То були саме ті листи, котрі віз до Січі гінець, та не довів, бо сам не доїхав.

— Якось так чудно склалося, що з дороги до Горішина завернула мене вбита медведиця. Якби не те, що ви вбили її, вона булаби мене вбила. Ви спасли мене від смерти, тож мені годі було просто відтам їхати до ката, що відрубавби вам голову, або вбив на паль. Я вернувся додів, щоби вигадати якийсь інший, для вас менше прикрий спосіб використання тих листів і всего того, що про ваш заговор знаю.

— І ви вже вигадали? — спитав Мережан, коли Бокун на хвилю замовк.

— Вигадав. Хочу продати їх вам. Саме завтра я вибирався до вас... Ви неначе вгадували, бо самі приїхали до мене. Нема нічого злого, що не вийшлоби на добре. Якби не те, що котрийсь з моїх шибеників пострілив вашого сина, то ви булиби до мене не приїхали... Ге, ге, ге!

— Кілько ви хотілиби дістати? — спитав Мережан насупившись.

— Гадаю, що за такі грамоти ви радо дасте мені триста золотом. Це цілком не багато, бо не сумніваюся, що ваш полковник половину верне вам...

Мережан вже хотів спитати, чи не вдоволивсяби третиною жаданої суми, коли Бокун додав:

— Не гадайте, що я знаю лиш те, що стоїть в тих листах. Знаю, що ви, не діждавшись відповіді на листи, самі поїхали до Січі. Знаю, що кошовий, не даючи справи на раду, приготувив для вас майже цілий полк своєвольців, котрий, будьтоби на власний страх, без відома запорожської старшини, прийде сюди на кожний ваш зазив. Знаю, що козаків з цих сторін стягає у військо і переховує в лісових нетрях козак Прокіп Утриніс. Знаю, що ваші прикази розносить і всякі в сті до вас зносить найліпший пластун в цих сторонах, Мартин Шуба...

— Як ти так багато знаєш, — погадав Мережан — і ще більше будеш знати, бо або між нашими є якийсь зрадник, або крутиться якийсь дуже зручний шпiон, то шкода викидати гроші

на викуп тих листів. Як ця худобина схоче нас зарізати, то й без листів заріже.

— Ну, як буде? — спитав Бокун.

— Буде так, що ви ті листи занесете до підстарости, або й ще далі, — відповів козак спокійно. — Мені вони непотрібні.

— Ви хиба гадаєте, що показуючи вам листи, я перестеріг вас і заки я з ними заїду до підстарости, ви з цілою вашою родиною чкурнете на Запоріжжя? Не втечете мені. З тими листами поїду, куди треба, не без вас!

Вже в хвил, коли Мережан рішився листів не викупити, він знав, що між ними піде на життя й смерть. Вже відкидаючи викуп листів, Мережан обміркував, як наблизитися до Бокуна, хоч між ними був широкий стіл. Підводячися, якби до відходу, сказав остро:

— Не поїдете! Не поїдете ні самі, ні зі мною. Ви гадаєте, що я сам приїхав сюди? Лише вийду на поріг вашої хати і свисну...

Мережанові було bliще до дверей, як Бокунові, бо сидів перед столом плечима до них, Бокун за столом лицем до них. Ледві Мережан лиш трохи обернувся, щоби будьтоби відчинити двері і вийти на поріг, Бокун перекинувся через стіл, щоби Мережанові заступити дорогу і не пустити його до дверей. Саме того хотів Мережан.

Бокунові ані в гадці було, що козак лиш хотів виманити його ізза стола і таким способом усунути ту перегороду, котра не позволяла підійти до нього. Тепер, коли Бокун сам наблизився до козака, цей вхопив його за горло і стис-

нув так, що Бокун, як труп, впав на землю. Не випускаючи шиї з руки, Мережан впав на нього. Лежачи на ньому, другою рукою вийняв з холяви ножа і вбив його між ребра Бокуна.

— Треба було тобі того? — шепнув Мережан сам до себе, бо Бокун того не чув. — Не казав я тобі, що не поїдеш ні сам, ні зі мною?!

В затисненій руці Бокуна ще були оба листи. Мережан вийняв їх, сховав до кишені і полишаючи ніж в тілі Бокуна, вийшов з хати.

Перед хатою не було нікого, бо послушні сини на його приказ відійшли. Мережан цілком спокійно пішов до свого коня, сів на нього і відїхав. На краю зрубу стояли на варті два сини Бокуна. Один з них спитав минаючого їх Мережана:

— Як там скінчилося?

— Чи ти чув що про якісь листи? — Мережан спитав його.

— Чув, що батько має на продаж якісь листи.

— Чиї то листи, і до кого, не знаєш?

— Того тато не сказав нам.

— Добре, що не казав, — погадав Мережан і крикнув, ударивши долою по камені: — ті листи вже у мене!

— Багато батько дістав за них?

— Тільки, що йому більше не треба! — відповів Мережан і пустився чвалом в степ.

— Я усунув небезпеку доносу, та не усунув небезпеки пімсти синів за смерть батька, — думав Мережан чвалаючи. — Вони, і прия-

телі старого Бокуна, яких там є чималий гурток, не простять мені того. Треба добре обставити мій хутір. Ще нині розішлю гінців, щоби стягли до мене більшу силу козацтва... Коли я оноді бачився з Шубою, обіцяв мені, що нині буде в мене. Якби не пригода Павла з синами Бокуна, я бувби нині не рипався, а в хаті дожидав Шубу.

Скоро Мережан приїхав до себе, першим його питанням, зверненим до сина, було:

— Шуба є?

— Був, та коли я йому сказав, куди ви поїхали, він зараз відїхав, кажучи, що поїде за вами.

— Я його не бачив. Ні там, ні в дорозі назад. Мабуь не туди поїхав. Чи він про тих наших сусідів і про твою пригоду у них вже знає?

— Про сусідів мабуь вже знав, ще заки приїхав до нас. Таке виходило з кількох його наїтяків, коли слухав мого оповідання про мою пригоду.

— То про твою пригоду ти розказував йому?

— Розказував дуже докладно. Він вислухав не злязючи з коня. Скоро я скінчив, Шуба обернув конем і поїхав за вами... Як вас там прийняли? Може також так як мене?

— Про це розкажу пізніше, аж приїде Шуба, — відповів батько і пішов до пекарні.

Вийняв з кишені листи і кинув їх у піч. Від печі відступив аж тоді, коли побачив, що листи вже цілком згоріли. Вернувшись до світлиці, сказав синові:

— Пішли кого до конюхів сказати, щоби два зараз виїхали в степ. Колиби побачили, що хтось незнакомий їде сюди, нехай зараз про це звістять нас. Два конюхи нехай зараз сюди придуть. Іншим конюхам і всім чабанам сказати, що як тут гримне моздір, то нехай зараз біжать сюди!

Павло відійшов. Мережан став з усіх кутів витягати всяку зброю, яка де була. Приніс порох, кулі, та став набивати рушниці і пістолі. Також набив самим порохом два моздірі, виніс на подвіря і там лишив.

— І ви може мали яку перепалку з ними? — спитав син, коли по якій годині вернувся і побачив, що батько начеби приготовляв оборону хутора перед татарським наскоком.

— Що було, те й було, та скінчилося дуже прикро для них. Не виключене, що загостять до нас, щоби пімститися. Мусимо бути готові на напасть більшої купи опришків... Я цікавий, куди Шуба повіявся. Нині він мені дуже потрібний. Якби не те, що люди потрібні тут, я піславби кого по Утриноса.

— Так багато тих опришків?

— А чорт їх знає! Крім трьох парубків-братів з котрими ти мав пригоду, я бачив ще шість інших... Мамі і Марині не кажи нічого, щоби передвчасно не трівожити їх...

Коли вже смеркалося, надїхав Шуба.

— Ви де пропадали? — спитав його Мережан. — Ви ще ніколи не були мені так потрібні, як нині!

— Знаю! — відповів козак. — Саме того

й прийшов до вас, хоч кортіло далі тягнути за язик кого іншого.

— Вам вже Павло казав, що ми дістали не дуже милих сусідів...

— Казав. Та про цих сусідів я знав і з деякими балакав вже тому три дні. Між ними є один наш, котрий лиш случайно попав у те гніздо.

— Наш?! — Крикнув Мережан. — Між ними є хтось з наших? То шпiон! Бокун від нього знає, що між нами діється...

— Бокун знає, що між нами діється?

— Знав! Знав, що приготуємо повстання. Знав, що Утриніс організує військо.

— Як справді знає, то від кого іншого. Коли я сказав, що там є наш, то не думав, що він учасник нашого заговору. Він про заговор, про наш намір зєдинитися з Запоріжжям, ще нічого не знає. Кажучи наш, я розумів так, що то звичайний собі, чесний козак. Чого сам не знає, того й не міг вяснити Бокунові... Щож той Бокун може знати про нас?

— Що знає? Спитайте, що він не знав! Знав, що приготовляємося викинути чужинців назад за Орелю. Знав, що Утриніс збирає купи уходників і організує військо. Знав, що вся та робота в моїх руках і в руках Соєнка. Знав, що ми оба писали до Січі, щоби прислала нам військо і щоби наші сторони зєдiniла з Запоріжжям... Чи треба більше?

— Та не треба. Досить, щоби нас переймили і до решти заневолили, насилаючи сюди ще більше свого війська.

— Я вам ще щось скажу, хоч може неувірите... таке воно неймовірне! Чи пригадуєте собі, що гінця, котрий їхав до Січі з нашими листами, в дорозі заїли вовки? Все те, що при ньому було вовки лишили, тільки одні листи зїли разом з його мясом!

— Я тоді також дивувався, що з козачим мясом і з кониною вовки зїли лиш одні листи.

— Ті листи мав Бокун!

— Кажете, мав. Вже не має?

— Ті листи я привіз сюди і зараз спалив.

— Так що з того, коли самі кажете, він знає про всі наші наміри і про всю нашу роботу. Донесе!

— Де донесе! Його душа вже в пеклі.

— Ще не в пеклі. Ще в його тілі.

— Я сам вбив його. Заколов ножем як свиню!

— Ніж сховся по ребрі і пішов боком між ребром і шкірою. Біль і вплив крові лиш на хвилию заморочили його і він віджив. Полежить пару днів і далі буде робити своє.

Мережан поблід. По хвилі спитав:

— Відки ви це знаєте?

— Розкажу з кінця, бо й так вам треба буде знати, як там є і з ким маємо діло.

— Ходім в сад, бо сюди моглиби надійти жінка, або донька. Я не хочу, щоби вони все те знали, ще заки їм треба знати.

Пішли до саду, позакурювали люльки і Щуба став розказувати:

— Тому три дні їхав я доли рікою і переступивши погік, той третій від вас, побачив я,

що рікою пливе свіжа, довга тріска; цілком така, як ті тріски, що відпадають, коли колоду обрубують, щоби з неї мати підзалину під хату. Дивлюся за тою тріскою, а тут пливе друга. По хвилі аж три!

— То Бокун і край ріки рубає? Не лиш там, де я з ним зійшовся?

— Ні, не там! Цікавий, чия то робота, завертаю і їду назад. Тріски далі пливуть. Переступаю потік. Бачу, що й потоком пливуть тріски. Іду далі, і на ріці трісок вже не бачу. Не тяжко було вгадати, що хтось рубає і зрубане дерево обробляє таки зараз на місці, десь над потоком.

— Крізь ліс, там де Бокун будується, справді пливе цей третій потік — перебив Мережан.

— Я загадав підглянути, чия то робота — розказував далі Шуба. Завів коня в кущі і привязав його до гиляки і сам скрадаюся горі потоком. Здалека долітав до мене слабкий цокіт сокир. Я вліз в багно і хотів переступити потік, бо той його бік сухий, коли почув, що тим бокком хтось іде посвистуючи. Розгортаю вітки кущів за котрими стояв, бачу, що якийсь сваток іде з сіттю. Очевидно до ріки на рибу.

— За рибака скажете мені пізніше, як воно справді дуже цікаве, — перебив нетерпеливий Мережан. — Тепер я хотівби знати, як то сталося, що Бокун не здох, і що він, очунявши, говорив!

— Бокун вам не втече! — відповів Шуба повільно. — Вам треба знати, що говорив Бо-

кун і треба знати, що говорив рибак. Не добре, розказуючи, бовтати і робити саламаху. У всім повинен бути лад і черга; також в оповіданні!

— То розкажуть, до дїтька, лиш розказуючи, самі не заснть!

— Зараз прийду й до Бокуна. Отже той ішов на рибу. Я зараз назад і до коня. Сідаю і їду...

— Ви збули сказати, що заки сіли на коня і відїхали, відв'язали його. Виж були прив'язали його до гиляки!

Шуба здивований витріщив очі на Мережана. Ах по хвилині похопився і сердечно зареготав.

— Щоби ви, в своїй нетерпеливості так злобно не перебивали мені, буду поспішати. Поїхав я трохи горі рікою і вертаюся назад, будьтоби вперше їду. Очевидно попадаю на рибака, будьтоби ще не бачив його. Не повторю, як то я розбалакався з ним, бо вас аж підносить... Скажу, що його кличуть Сень Климів. Він родом аж з ід Бердичева. Втік від панщини. Хотів пробратися на Запоріжжя. По дорозі зійшовся з Бокуном з його трьома синами і кількома, що пристали до них. Вони й його перемовили до себе. Коли сюди прийшли, стали рубати ліс і розбудовуватися. Сень у них робучим волом. Того йому вже забагато і він хоче втекти від них. Я сказав йому змовчати, що зійшовся і балакав зі мною, бо може буде мені потрібний. Відходячи я обіцяв йому мою поміч і поміч добрих людей, що живуть недалеко.

— Відкіля прийшов Бокун і звідки його товариші, не сказав той Сень Климів?

— Я питав його, та він не знає. Казав, що Бокун і його товариші взагалі не кажуть, відки вони і хто вони були заки сюди прийшли.

— Довге ваше оповідання сказало мені лиш те, що я вже знав: Що якийсь Бокун з синами і з товариством рубає ліс і ставить хати...

— Пождіть! Розмовившись з Климовим, я знова сховав коня і крадьки обійшов цілий зруб, та придивився їх роботі. По цих обзоринах я пустився в дальшу дорогу. Вже було пізно і мене захопила ніч. Я переночував у лісі і вчора поїхав далі, до вас.

— Саме по моїм відїзді до Бокуна син сказав мені, що ви поїхали здоганяти мене. Як ви їхали, що не зігнали мене?

— Бо я поїхав не вашою тропою. Я спершу хотів зїтися з Климовим, щоби його до решти перемовити на наш бік.

— Щоби покинув Бокуна і перейшов до нас?

— Ні. Щоби лишився у Бокуна, щоби пильно підглядав, що Бокун робить, щоби підслухував і про це доносив мені, або вам.

— Не ліпше було поїхати за мною, щоби боронити мене, якби прийшло до бійки?

— Я був недалеко вас, бо зараз за хатою. Там в неладі накопичений матеріал на хату і відпадки. Скритків досхочу і проходів до них. Климів провів мене аж під саму хату. Там, за хатою не було живої душі, бо всі працюють далеко перед хатою. Там ми свобідно балакали.

Очевидно, пошепки. Я бачив, як ви в найліпшій згоді йшли з Бокуном до його хати. Я чув, як в хаті щось гепнуло і зараз після того ви вийшли самі, без Бокуна.

— Гепнуло, бо то Бокун впав на землю, коли я його стис за горло... Кажете, що він очунав? Ви бачили його по моїм відізді?

— Його самого я не бачив. Що сталося, розказав мені потому Климів. Коли по вашому відході час ішов, та Бокун не виходив з хати, Климів провів мене назад в ліс і обіцяв, що прийде ще раз сказати мені, очевидно, як підслухає, що Бокун скаже на вас. Довго я ждав, та діждався.

— „Там судний день!“ — сказав мені Климів, коли прийшов і сів коло мене. По ваших відході від Бокуна довго ніхто не зазирає до хати, бо кождий мав свою роботу. Сини були цікаві, як скінчилася розмова між вами, та не кликані батьком, боялися іти до хати. Він дуже остро тримає своїх синів. Аж коли жінка, і донька скінчили свою роботу і прийшли до хати, побачили Бокуна лежачого на землі в крові. Думали, що небіжчик, бо не рухався і не відповідав, коли кричали до нього. Донька вибігла і привела братів. Один з них нахилився і всунув руку за пазуху.

— „Серце бється!“ — крикнув і вони стали батька зливати водою. Розплющив очі і поволі, уривано розказав, що з ним сталося:

— „Скочив до мене і захопив за горло. Мені в очах потемніло. Я очунав лежачи на землі. В боці пекло мене. Сягаю туди рукою.

Рука попала на теплу кров і на ніж в своїм тілі. Я його вийняв. Заболіло ще більше і кров ще сильніше бухнула з рани. Мережана в хаті вже не було. Очевидно, пробив мене ножом і втік. Я підвівся на коліна і зарачкував до дверей, щоби кого закликати до мене. Коло порога знова мені потемніло в очах я знову упав на землю“.

— Ось таке розказав мені той Климів. Я звідтам просто сюди, щоби вам переповісти.

— Погано! — сказав Мережан, вислухавши — хоч не має доказів, бо листи я вже спалив, Бокун таки донесе про наші наміри. Мені, Совенкові і Утриносові або зараз втікати на Запоріжжя, або зачинати таки зараз, ще заки прийдуть по наші голови.

— Я гадаю, щоби зачинати. Вишліть гінців до Совенка і Утриноса, щоби з вами зіхалися на раду. Коли вчують, що сталосся, то й вони скажуть, що треба зачинати зараз. На Запоріжжя втікати прийде пора аж тоді, коли нам не поталанить.

— Бокун може скорше заїхати до підстарости, як ми стягнути військо...

— Може він не буде так дуже квапитися. Його рана мабуть не дозволить йому зараз сісти на коня. Якби таки виїхав куди, то Климів зараз прибіжить сюди і звістить вас про це. Поклявся мені, що зробить це. Вишлете за ним погоню, щоби перейшла його і до Горішина не пропустила.

— Хіба кільком козакам прикажу бути по-

стійно готовими до походу. Їх коні все будуть стояти вже окульбачені.

— До Совенка зараз вишліть свого Павла. До Утриноса я поїду. Де, гадаєте, булоби найліпше зіхатися?

— Гадаю, десь так, щоби кожному з нас була одна дорога, — відповів Мережан. — Гадаю, що найліпше булоби там, де до Малої Тернівки впадає потік Вялий.

— Там справді добре місце і кожному з вас одна дорога. І по дорозі кожного з вас живе чимало спільників заговору. За одним заходом звістите їх, що вже прийшла пора.

— Де скрити жінку й доньку? Бо я гадаю, що наш заговор одно, його особистий порахунок зі мною, друге. Він хоче на мені пімститися, хочби й не знав про заговор, хочби заговору цілком не було. Такого збитка, якого я йому зробив з листами, він не простить. Того, що я його в його власній хаті почастував ножем, також не простить. Ніхто не простивби!

— Ще заки ви сюди прийшли, найліпшим скритком в часі татарських наскоків були землянки Прокопа Бучини. Хто й знає про них і не один, що вже був там, не легко знайде дорогу. Я радивби вже завтра човном підвести їх аж до хутора Поповича, відтам лісом пішки до Бучини. Там будуть цілком безпечні.

До Совенка і Утриноса требаби негайно...

— Я зараз лягаю... на три години. Також Павло нехай лягає. Зараз по півночі мусимо оба виїхати. Як засвітає, ви вивезіть жінку і доньку... Або ні! Вишліть з ними когось з челяді, бо

ануж Климів прийде до вас з якою вістю! Треба, щоби ви тоді були дома.

Шуба і Павло пішли спати. По півночі Шуба сам пробудився. Вийшов до стайні і окульбачив оба коні: свого і Павлового. Аж тоді розрухав заспаного Павла.

— Їсти будемо сидячи на конях! — сказав.

Оба виїхали так тихо, що в хуторі ніхто не бачив і не чув того.

Другого дня рано Мережан сказав жінці і донці, що прийшла чутка про якусь ватагу добичників, татарських і хрещених всуміш, котрі полкують на дівчата і молоді жінки, щоби вивезти на торг до кримського міста Каффи. В Каффі бували найславніші в Європі торги на невільників.

— Добре булоби, якби ви обі десь скрилися аж до часу, коли та ватага піде собі далі, або ми її захопимо, — сказав Мережан. — Павло і Шуба вже поїхали скликати козаків до походу проти ватаги.

Жінки в цих сторонах не були такі положливі, як в сторонах спокійних. Тож не трівожило їх будь що. І на чутку про татарський наскок вони не мліли. Та всеж таки й вони воліли трівожний час пересидіти в яким безпечнім захисті. Коли Мережан згадав землянки Бучини, про котрі вони вже нераз чули, зараз згодилися використати цей захист. Набрали харчів на один тиждень і по годині лодка з ними вже відчалила.

Треба було плисти проти води, тож Мережан посадив у лодці аж чотирьох гребців.

Провід дав Лящуківі, одному з конюхів. Маючи чотири парі весел в руках сильних парубків, човен помчався стрілою.

Лящук дістав приказ приставити жінки лиш до хутора Поповича і зараз вернутися, бо далі, до Бучини, провелиби їх люди Поповича. Човен вернувся, та без Лящука.

— Де Лящук? — спитав Мережан.

— Лишився, бо казав, що хоче бути опікуном аж до кінця, аж до землянок Бучини.

— Якби я гадав, що це потрібне, то бувби сам сказав йому приставити аж на місце! — воркнув Мережан сердито. — Тут він мені потрібніший, як бабам у Поповича, чи у Бучині.

Таке на власну руку тому розсердило Мережана, бо йому вже треба було виїхати на місце, де думав зіхатися з товаришами. Лящуківі хотів передати всю опіку над хутором. Колиж він ще не вернувся, і годі було довше відкладати виїзд, Мережан дав хутір і всю челядь під руку козака Трача, що полюючи в цих сторонах, був через літо комірником Мережана. Сказав йому дещо про Бокуна, що до хутора мігби прийти з деякими новинами Сень Климів, і поїхав.

Коли Мережан приїхав над потік Вялий, там де він впливає до Більшої Тернівки, палахкотів вогонь, на котрім Шуба шкварив послідок барана. Біля нього лежав горілиць і приглядався облакам Утриніс. Івана з Совенком ще не було. Мережан привітався і сів біля них. Сидів мовчки, бо це, що було найважливіше і найцікавіше, Утриносові вже розказав Шуба,

ведучи його на сходи. Аж по якійсь годині в куцах за ними зашелестіло і на поляночку вїхав Соєнко, зараз за ним Павло.

— Вибачайте, що я так пізно, — промовив полковник. — Та я довго не мав нагоди виховзнутися з міста, так щоби ніхто не бачив. Від Павла вже знаю, чого мене кличете. Я гадаю, що нам треба зачинати зараз. Або зараз, або все пропало!

— Будемо мати силу на те? — спитав Мережан. — Бо, як зараз, то хїба без помочі Запоріжжа. Заки наш гінець заїде до Січі, заки яке військо, хочби вже стояло готове, прийде сюди, чужинці вже будуть знати про заговір і обезпечаться так, що й військо з Запоріжжа вже не одоліє їх!

— На Запоріжжа треба дати знати. До Січі і окремо до полковників обох сусідних паланок: Протовчанської і Самарської.

— Може з тих двох сусідних прийшлиби в пору які, скажім, своєвольці... Як не прийдуть в пору, то мусимо зачинати самі, власними силами. Я гадаю, що всі наші люди вже готові до походу і лиш дожидають вашого зазиву. Через одну ніч вони можуть зійтися на своїх збірних місцях. Треба лиш зараз розіслати гінців. Як наскочимо нечаяно, то нашими власними силами візьмемо оба міста.

— І я гадаю, що лиш нечаяним і наглим наскоком можнаби взяти Вишнів і Горішин. Більше нам не треба... Очевидно, як обсадимо Орелю і не пропустимо до нас більшого ворожого війська.

— На те, щоби постійно обсадити ту межу, нас замало. Та я гадаю, що свіже їхнє військо й вирушить з Полтави, то не так скоро. До тої пори повиннаби вже надійти підмога запорожців.

Як можна було передбачити, рада вradiла зачинати зараз, власними силами. Якби не поталанило взяти оба міста, то шляхи на Запоріжжя не були зачинені. Стало на тому, щоби зараз розіслати гінців до всіх осілих козаків і до хвилевих уходників, щоби негайно зійшлися: менша частина в лісах коло Вишнева, більша коло Горішина. Перша частина під проводом Мережана взялаби в ночі Вишнів, друга під проводом полковника взялаби Горішин, беручи підстаросту і офіцирів його гарнізону в полон. Вони булиби заложниками аж до хвилі, коли староста зобов'яється не переступати більше Орелі.

Порішено також вислати гінців до Січі і до обох сусідних паланок з зазивом, щоби, хто може, прийшов обсадити переправи через Орелю, не пропустити на цей бік війська і проголосити єдинення цих сторін з Запоріжжам, зробивши з неї Самарську паланку.

Найдовше радили над питанням, коли, себто в котру ніч виконати плян?

Треба було робити скоро, щоби під оба міста підійти ще заки Бокун донесе про заговор.

— Як підстароста пронюхає, до чого йде, то підготує оборону. Нашими невеликими силами не легко буде взяти місто! — сказав полковник.

— Я гадаю, що за три добі всі наші вже

будуть на місці, бо скрізь стоять розставні коні, — сказав Шуба. — Четверга ніч повинна дати в наші руки оба міста. Гадаю, що до чотирьох днів Бокун ще не вилижеться і з доносом ще не побіжить. Та, щоби від напасти не пропасти, треба добре пильнувати, щоби за скоро не вихопився з хати. Не пропустити собаку до міста, хочби прийшлося вбити його!.

Розіхалися. Полковник і Мережан домів, кожний в противну сторону. Павло, Шуба і Утриніс, також кожний в іншу сторону, щоби рознести приказ і розіслати гінців. І Мережан, скоро вернувся до хати, розіслав конюхів і чабанів, щоби кликали до походу уходників, що рибачили здовж Самари. Очевидно, приказав це робити так, щоби Бокун і його люди не довідалися і щоби не могли доміркуватися.

Дорога від хутора до Вишнева була дуже слабо виїзджена, бо возами ще мало хто їздив в цих сторонах. Шлях звався дорогою тому, бо там, де ішов лісом, ліс був прорубаний. Таким способом по обох сторонах дороги місцями був ліс, місцями чагарники, найбільше ж степ з буйною травою. Третього дня пополудні тою дорогою їхав кінно гурток чабанів і конюхів Мережана. Всі були узброєні, як козаки, що ідуть на війну. Яких двіста кроків за ними їхав Мережан з кількома козаками і уходниками, що також мали повну козачу зброю. Разом з челяддю Мережана було їх двадцять.

Коли так їхали, не кваплячися, бо до вечера ще було далеко, час до часу з придорожніх кущів виринали по одному, по два-три ко-

заки і не кажучи нічого, лиш кивнувши головами на привітання, приставали до походу. Зібралось їх тільки, що Мережан мав під собою цілу сотню. В лісі під самим Вишневом ще засів і дожидав приходу Мережана Шуба, з двадцятьома своїми хлопцями.

Щоби Вишнів захопити нечаяно в ночі, така сила була достаточна. Більша сила була потрібна на Горохів. Зайвих козаків з околиць Вишнева, Мережан ще в ночі вислав під проводом сина під Горохів. Другу частину зайвих повів туди Утриніс.

Вже смерклося, коли до Вишнева була Мережанові ще не ціла миля. Мережан здержав похід, щоби на місто наскочити аж опівночі. Військо засіло в лісі недалеко дороги.

— Як вже цілком стемніється, то до нас прийде Шуба і розкаже нам, що чувати в місті, — сказав Мережан до козака Трача. Він обіцяв мені, що або сам прокрадеться до міста, або вишле котрогось зі своїх козаків.

— Найліпше булоби вислати яку бабу, — замітив Трач.

— Може не мав під рукою. Він головномас уходників. Уходники в цих сторонах без жіноцтва.. Якби я знав, де він засів, пішовби до нього. Він десь між нами і містом.

Коли вже цілком стемнілося, Мережан вийшов з ліса на дорогу. Дорога тягнулася до міста простіською лінією. Видно було світло в хатах міста. Глянув у ту сторону і побачив, що надходить якась тінь. Вгадував, що то мабуть

Шуба, та всеж таки, для обережності подався взад за дерево, що стояло при дорозі.

— Не ховайтеся, бо я вас уже бачив і пізнав! — забалакав той, що надходив, коли вже був яких десять кроків до дерева.

То справді був Шуба.

— Ви може з міста? — спитав Мережан.
— Як там? Чистий воздух?

— Я був там перед доброю годиною, — відповів Шуба. — Щоби воздух був чистий, не скажу. У тім воздуху щось висить...

— Може завеликий рух в місті? Може місто обставлене вартами?

— Навпаки! Хоч ще не так пізно було, на вулицях ні собаки! Якби в хатах не світилося, то думавби, що ціле місто вимерло.

— І війська не видно?

— Та не видно! Я увійшов до міста, вийшов з міста і не бачив ні одної варти, ні одного жовніра. Шинки вже всі позамикані.

— До хати котрого з наших ви може боялися вступити, щоби його випитати?

— До деяких боявся, бо у них міг бути хтось чужий. Деякі хати наших зачинені і їх вікна темні, бо в тих хатах тепер нікого нема. Вони всі у війську, що пішло на Горішин. Я вам кажу, що нас випередила зрада!

Послідні слова Шуби зпантеличили Мережана. Він знав Шубу ще з того часу, коли оба парубочили. Мав нагоду бачити, що в найбільших небезпеках Шуба не тратив зимної крові. Про те, щоби його щось колись стривожило, не могло й бути мови. Колиж він тепер такий при-

гноблений, то хіба справді у воздуху висіло щось небезпечне.

— Ходім до гурту нарадимося! — сказав.

Зійшлися до купи і стали радити. Всі були тої думки, що хтось з них, що в місті може має приятеля, або яку родину, повиненби скочити до міста на провіді.

— Я маю в місті шурина моєї вуйни, — зголосився конюх Мережана, Ляцук. — То мій приятель.

— А як тебе хто в місті побачить так по воєнному озброєного? — спитав Шуба. — Або й сам шурина твоєї вуйни, не доміркується, що твоя гостина у нього не така цілком то невинна?

— На це є рада. Всю зброю лишу тут і поїду охляп. Скажу, що я приїхав, щоби завтра купити заліза на підкови.

— А як він скаже тобі, щоби ти переночував у нього? — спитав обережний Шуба, що все любив приготувитися на всякий случай.

— Я не в тімя битий! — відповів Ляцук. — Все найду якийсь викрут, все вибрешуся.

Стало на тому, що до Вишнева поїде Ляцук. Він лишив зброю, з коня скинув кульбаку, сів на нього і поїхав.

— За вірність Ляцука Мережан бувби рувчив своїм власним горлом. Він не знав, що Ляцук вже давно знюхався був з Бокуном. Бокуна він пізнав тому пару днів у Вишневі. На свою біду і на біду Мережана, Ляцук залюбився в дочці Бокуна. Це прийшло саме тоді, коли вони захопили Вишнів. У Бокуна всі пили

горілку як воду. Одного дня, коли Лящук прийшов до дівчини, його частували щиро і він впився. По п'яному вихопилася йому погроза:

— „Як мені не дасте вашої дівки, то хто зна, — що з вами станеться! Я боронити вас не буду, як мій Мережан буде різати...”

Цей погрози Бокунові було досить, щоби Лящукові доливати далі і тягнути його за язик. З цього всього, що п'яний недоладно наплів, Бокун доміркувався, Мережан і Совенко пригтовляють повстання, щоби нас прогнати назад за Орелю. Коли Лящук витверезився і заявив Бокунові, що без його дочки нема йому життя, Бокун поставив справу ясно так:

— Або, або! Маєш віз і перевіз! Або разом з Мережаном і Совенком вбють тебе на паль, або допоможеш мені роздобути докази зради обох і за те дістанеш дівку!

Любовна дурійка так заморочила Лящука, що він згодився. Він сказав Бокунові, що до Січі їде гінець з листами Мережана і Совенка. Він показав і нарадив Бокунові місце на оселю недалеко хутора Мережана. Він мав нагоду бачити, що пригтовляється похід повстанців на Вишнів і на Горохів і про це звістив Бокуна. Тепер вислали його до Вишнева, щоби провідав, чи на місто можна нечаяно наскочити.

До міста Лящук увійшов не здержуваний ніякою вартою, хоч ідучи, свистав якусь співанку. Коли ішов біля шестої хати першої вулиці, двері відчинилися, вийшов якийсь чоловік, приступив до Лящука і каже:

— Свищете, хоч така пізна ніч?

— Свищу, щоби розбудити сплюхів! — сказав Лящук.

— Коли так, то ходіть до хати! — сказав незнакомий і потягнув Лящука за собою.

В хаті був також Бокун. Інший конюх Мережана був би здивувався, що Бокун в місті, не у себе дома, бо всі конюхи дістали були приказ обставити степ так, щоби Бокун не міг виховзнутися непомічений. Та між конюхами, що пильнували Бокуна, був також Лящук і пропустив його.

Лящук балакав з Бокуном більше як пів години і вернувся до війська Мережана.

— Ну? Як там? — спитав Мережан.

— Так, як це сказав Шуба: — В місті спокій. Вже й мало котре вікно ясне, бо більшість народу спить. Про якесь повстання в місті нікому й не сниться. Найліпшим доказом те, що шурин вуйни сказав мені.

— Щож він сказав? — спитали нараз Мережан і Шуба.

— Сказав таке: „Дивуюся, що запорожці ще не прогнали відси тих чужинців. Якби запорожці рушилися, то й ми помоглиби їм!

— То кажеш, міста ніхто не пильнує? — спитав ще раз Мережан.

— Я обійшов всі вулиці і не бачив одного вояка...

— Ходім! — сказав Мережан.

Військо вийшло з ліса на дорогу і рушило в сторону ліса. Шуба також своїх вивів з ліса і пристав до гурту.

— Шкода, що я про це не подумав, коли

був у місті! — сказав Лящук, вдаривши доло-
нею по чолі, начеби до голови прийшла нова
думка. — Тепер вже пропало!

— Що таке? — спитав Мережан. — Може
ще не пропало.

— Шкода, що я того шурина не спитав,
де квартира отамана і офіцерів їхнього війська.
Якби ми знали, де, то тількиби окружили хату,
чи дві хаті і рештою війська, ні рештою міста
вже цілком не требаби журитися. Військо ще
булоби нам вдячне, що не потребує битися. Де-
які ще й перекинулисьби до нас... Цеж драгони,
а до драгонів найбільше беруть наших хлопів...

— І це правда! — сказав Мережан. — Я
думаю, що ще не пропало. Як ціле місто справді
спить, то до того шурина можнаби ще раз по-
ступити...

— Та можнаби, — сказав Лящук. — Най-
ліпше булоби, якби ви самі вступили. Можеби
вам ще дещо прийшло на думку спитати...

— Колижбо ні він мене не знає, ні я його.
Буде боятися балакати зі мною про таке.

— Я пішовби з вами.

— Трохи небезпечно в останній хвилі від-
ставати від війська... Покажеться аж там...

Під містом, ще так далеко від нього, щоби
в місті не було чути тупоту копит, козаки по-
зискакували з коней. Лишивши їх під опікою
кількох, пішли далі і увійшли тихцем у місто.
В місті справді царювала тишина. На вулиці, ні
собаки! В хатах вже не світилося.

— Де хата того шурина? — спитав Ме-
режан Лящука.

— Ось та, найбільше висунена до вулиці. І там вже сплять, бо не світиться.

— А впустишь тебе?

— А чому жби ні? Як прийдете зі мною, то впустишь. Коби лиш не дуже твердо спав, щоби не треба було гримати в двері!

Мережан припинив дальший похід. Сказав Шубі, до кого іде, і чого.

— Я волівби, щоби ви не ішли, — сказав Шуба. — Нехай іде сам Лящук!

— Нема чого боятися, — успокоював Мережан. — Як лише тінь якої небезпеки показався, свисну, тоді ви окружіть хату і увійдуть до середини.

Мережан і Лящук підійшли до хати. Конюх застукав у темне вікно.

— Що там за мара товчеться? — крикнув хтось і затріщало ліжко.

— Псст! То я, Лящук!

— Знова? Таж ти казав, що до когось там ідеш спати!

— Там вже місця нема. Зі мною ще хтось.

— Ночувати у мене?

— Ні, лише тобі скаже щось. Щось дуже цікаве. Втішишся.

Чути було, що в хаті хтось вийшов до сіней, підійшов до дверей і відсунув засув. Лящук увійшов, за ним Мережан. Господар засунув засув, ключ прикрутив і вийняв. Увійшли до першої світлиці. Було цілком темно.

— Кого ти привів? — спитав хтось.

— Мого господаря, Мережана, — відповів Лящук. — Він отаман козаків, що прийшли ві-

дібрати від займанців місто. Треба тобі знати, що маємо повстання. І Горішин мабуть вже в руках козаків.

— Уже по повстанню! — сказав невидимий. — В Горішині арештований полковник Со-венко, отаман Утриніс і син Мережана Павло. Арештували їх в хвилині, коли вони хотіли ви-їхати з міста до свого війська.

— Що ти верзеш?! — крикнув Мережан.
— Хто ти?

— Не пізнаєш мене по голосі, сучий сину? — крикнув невидимий.

Мережан зледенів, бо аж тепер зрозумів, чому цей голос не був йому чужий. То був го-лос Бокун!

Раптом в хаті зробилося ясно, бо Бокун стягнув плахту, якою була накрыта запалена ліхтарня. Проти Мережана стояли Бокун, Лящук, господар хати і чотири драгони. Всі з пі-столями зверненими до Мережана.

— Ти чого сюди прийшов?! — зашипів Бо-кун. — Може по той ніж, що забув у моїй груді?.. Поїдеш до Горішина, бо там не лиш твої спільники, не лиш твій син. Там, разом з ними у вязниці також твоя жінка і донька!

Мережан не потребував довго думати, щоби вгадати, як це сталося. Тепер, коли Лящук вже явно зрадив його, Мережан не сумнівався, що це він виявив Бокунові, що вони у Бучини і де той Бучина живе.

В хвилі, коли Бокун відкрив ліхтарню і у ві-кні цеї хати показалося світло, в місті заграла сурми і на вулицю висипалися драгони. Поло-

вина станула проти остовпілих козаків, друга половина зачинила їм відворот.

Мерзжан не виходив, Шуба не знав, що робити: чи дождити повороту Мережана, чи на власний страх дати козакам приказ, щоби вдарили на драгонів?

Козаки стояли коло хати, до котрої увійшов був Мережан. Шуба прискочив до дверей і застукав.

В хвилі, коли заграли їхні сурми і затупіли коні, Мережан відвернувся, щоби вискочити з хати. Бокун гукнув до нього:

— Як важишся стати на порозі, то прошибне тебе сім куль! Не бачиш, скільки нас тут і кожний з пістолею?

— Я впаду, та мої козаки таки візьмуть місто і пімстять мою смерть! — відповів Мережан. — Я привів більшу силу, як ваша сила у Вишневі. Мої люди і без мене дадуть собі раду!

— Колиж бо сей пролив крови цілком не потрібний! — нарозумляв Мережана Бокун. — Як не візьмете Горішина, то Вишнів нінащо вам не придасться. Козаки і так будуть мусіти вступитися перед силою, що прийде з Горішина. Вже й до Полтави і до інших міст пішли гінці, щоби звідтам притягнути більші наші сили.

— Цілком без користі для нас не буде, як бодай Вишнів опиниться в наших руках, то й наші можуть дістати якусь поміч. Запоріжжа під боком і татарська орда вже в поході! Зрештою, ти не зі мною балакай, бо я в твоїх руках. Балакай з моїм наслідником... Чуєш? То

мабуть він гримає в двері. Як зараз не вийду, то він прикаже вдарити на драгонів.

— Ти кажеш, що козаки подужають драгонів... Це ще писане вилами по воді. Вони добре приготувалися, щоби гідно прийняти непрошених гостей. Найліпший доказ в тому, що ти сам вже попав в їхні руку. Я тобі щось скажу. То отаман нашого війська переказує тобі мною:

— Козаки, котрих ти привів, будуть могли відійти, так як прийшли, збройні. Тебе вишлють до Горішина, під військовий суд. Очевидно, все те лиш тоді, як даш приказ, щоби козаки відійшли відси, не займаючи драгонів і полишаючи тебе в наших руках.

— А як такого приказу не дам?

— То вбють на паль Совенка, Утриноса, твого сина, твою жінку і твою доньку. Все те на твоїх очах. Накінець вбють на паль тебе!

Мережан стояв блідий, німий. Цілий трясся.

— Погадай собі, що ваша справа вже програна, — говорив Бокун далі. — Лиш божевільний буде перти до проливу крові, який нікому не принесе користи і ще буде джерелом різних нещасть!

— Позволиш мені розмовитися з моїм заступником Шубою?

— Овсім! Думаю, що він буде розумніший від тебе, хоч його родині не грозить така небезпека, як твоїй.

Звернувшись до Лящука, Бокун сказав:

— Іди і запроси сюди Шубу!

Лящук вийшов і по хвилі увійшов з Шубою. Шуба і Мережан відійшли до кута і хвилю

балакали пошепки. Хоч як прикро було, то і Шуба мусів признати, що ще найкраще буде проволічи розв'язку вступаючися з міста без бою. Таким приказом Мережана скінчилася їх розмова. Відходячи, Шуба шепнув Мережанові до вуха:

— Я, не бувби я, якби не увільнив вас всіх! Козаки з шубою відійшли, Мережан лишився.

Другого дня Бокун з драконами повезли Мережана до Горішина. Думали, що до вечора будуть на місці. Цей рахунок попсували їм повстанці. Більше як половина дороги тягнулася крізь густі ліси. Похід з ув'язненим ішов дуже поволі. Були дві причини. Одною була та, що йшли дуже обережно, бо боялися впасти в яку засідку повстанців. Другою була та, що повстанці зруйнували дорогу.

Дорогою був не виїзджений ще вузенький зруб.

Ті повстанці, що вийшли з Вишнева рубали ліс здовж дороги і зрубані дерева валили на дорогу, щоби конвой з Мережаном як найпізніше прийшов до Горішина. Таким способом вони думали відволічи також суд над тими провідниками повстання, що вже сиділи в Горішині. Вони рубали цей ліс, почавши від Вишнева в сторону Горішина.

Від Горішина рубали ліс ті козаки, котрим передчасне арештування їх провідників не дозволило вдарити на Горішин. Вони закидали дорогу в сторону Вишнева. Надіючися, що бодай Мережанові пощастить взяти Вишнів, хо

тіли спинити похід їхнього війська до Вишнева.

Дорогою годі було їхати. Драгони їхали лісом, та шлях лісом був не багато ліпший, як завалена зрубаними деревами дорога. Праліси в малолюдних сторонах все позавалювані зломами і вивертами дерев, яких повалила старість, або буря. Треба добре продератися, вишукуючи прогалини між тими купами лежачих дерев. І багна в тих лісах не прискорювали походу. Драгони з Мережаном приїхали до Горішина аж третього дня смерком.

Зараз другого дня по привезенню Мережана розпочався суд. Павла Мережана і Утриноса засудили на розстріл. Полковника Соєнка і старого Мережана засудили вбити на паль. Присуд вислали гінцем до старости з заявою, що як до трьох діб не прийде від нього помилування на яку лекшу кару, приміром висмалення очей, або відрізання язиків, або відрубання рук, присуд буде виконаний.

Засуджені мали три добі відволоки. Шуба, який продумував, якби то вирятувати їх дістав ще три добі часу. Не дармував. В лісах коло Горішина, до котрих вони тепер боялися зазирати, бо скрізь вітрили повстанців, Шуба стягнув обі частини тих козаків, що зібралися були взяти Вишнів і тих, що ішли на Горішин. Друге тільки прийшло з протовчанської паланки і ще більше з самарської. Його сила вже була рішучо більша, як їхня сила в Горішині.

Похід на Горішин Шуба відкладав, бо була небезпека, що як він підійде під Горішин, то поляки готові прискорити виконання присуду.

Щоби їх від того здержати, Шуба спершу провідав де закватирувала жінка і діти підстарости, щоби в потребі вхопити їх на закладників, що своїми головами ручилиби за життя засуджених.

Звідун Шуби, що в Горішині був цілу днину, виникав усі закутини міста і балакав з ріжними людьми, приніс вістку, що там ніхто вже й не думає про можливість наскоку козацьких повстанців. Кожний вірить в рознесену незнати ким чутку, що всі повстанці втікли на Запоріжжя, щоби, зібравши там більшу силу, колись ще раз спробувати щастя.

Звідун приніс ще одну вістку, яка Шубу сильно стурбувала. Звідун провідав, що перед хвилиною приїхав гінець від старости з письмом до підстарости.

— То мабуть приказ старости, щоби присуд виконати! — подумав Шуба. — Годі довше зволікати. Не думають про нашу напасть, міста не пильнують, то може таки ввалимося до середини. Як захопимо родину підстарости, то може згодяться виміняти їх за наших...

Цим разом не голосна сурма покликала відпочиваючих козаків сідати на коні. Тихий приказ Шуби понісся від козака до козака. Козацтво висипалося з ліса на дорогу і чвалом пустилося до міста. Варти при вїзді до міста не було, отже не було кому заалармувати гарнізону.

Підстароста і всі його офіцери разом з родинами були закватировані в ратуші. Вязниця була в льохах ратуша.

В ратуші був також великий шинок, де

саме тепер пани міста бенкетували. Раптом бенкетуючі почули тупіт, начеби цілого полку кінноти і сурму, начеби козачу. Метнулися до вікон і побачили перед ратушем козаче військо з прапорами Запоріжжя.

— Таких то звідунів маємо! — вистогнав трясучися, блідий як смерть підстароста. — Запевняли нас, що всі повстанці пішли на Запоріжжя!

— Могли вернутися, — замітив один з офіцерів.

— Вони оточили цілий ратуш! Як тут пробратися до наших драгонів? Хто втявби таку штуку? — спитав підстароста, кинувши оком на зібраних.

— Чого до наших драгонів? — спитав офіцер.

— Якто, нащо?! — крикнув підстароста. Передати їм приказ, щоби вдарили на ту голоту і вигнали її з міста.

— Це не голота. Це шаблі в добрих руках! А хочби й не шаблі, то їх стільки, що наших драгонів накрилиб шапками! — відповів офіцер.

— І ще заки драгони вдарилиби на них, ми всі, як тут зібрані, разом з родинами, вже погиблиби! — додав другий офіцер.

Всі стали дивуватися, що козаки, від хвилини, коли появилися коло ратуша стоять рівними рядами не рухаючися і мовчки. Стояли в чотирьох рядах. Перший і четвертий ряд зіскочили з коней і стояли з мушкетами в руках.

Четвертий ряд обернений був у противну сторону.

— Готові гідно прийняти атак нашого війська, — замітив перший офіцер.

— Поводяться так, начеби прийшли до нас в гостину. Стоять цілком спокійно. Їх очі сміються! — сказав другий офіцер.

— Може вони справді прийшли до нас в гості і дивуються, що господар не виходить до них запросити до хати словами: „Гість в дім, Бог в дім!“ і „чим хата багата!“?

— Панам жарти, а та голота не на те прийшла, щоби нас розвеселити! — буркнув підстароста, трохи отямившись. — Цей спокій не дуже тішить мене. То якийсь підступ.. Можеби хто з вас вийшов до них спитати, яке їх бажання?

Офіцер, котрий підстарості відповідав жартами, не був такий трус, як підстароста і більшість, сказав:

— Я піду, бо думаю, що козаки прийшли покласти перед нами зброю і просити нас, щоби ми їх отаманів також повбивали на палі разом з тими, що вже сидять в льохах тут під нашими ногами.

Ледви це сказав, перед ратушем заграла сурма.

— Не гайтеся! — сказав до нього підстароста. — Дають знати, що хочуть розмовитися. Офіцер пішов. По хвилині вернувся і каже:

— Отаман козаків просить, щоби наш отаман вийшов до нього, бо хоче з ним розмовитися.

— Пане ротмістр! — сказав підстароста до

отамана драгонів. — Прошу вийти і розмовитися з ним.

— Козак не з отаманом війська хоче говорити, а з отаманом Горішина і цілої околиці, себто з паном підстаростою, — пояснив офіцер.

Підстароста поблід, бо подумав собі:

— Ануж він мене вхопить, або й застрілить?..

Подумавши хвилину, сказав:

— Гостей не личить приймати перед порогом хати на вулиці. Обидився би. Попросіть його сюди!

Офіцер вийшов ще раз і повторив Шубі запросини підстарости.

— Піду, та ще з двома товаришами, бо мушу мати свідків моєї розмови з вашою старшиною. Лиш перекажіть вашому отаманові, щоби вибрав собі з голови всякі хитрощі і зраду. Як за пару хвилин не вернуся сюди, мої козаки візьмуть ратуш з всіма старшинами, з їх жінками і дітьми. Як котрому з нас впаде волос з голови, всіх порозриваємо кіньми!

— Що не буде зради, ручу моєю головою. Як хочете, то лишуся тут заложником. Як один за мало вам, то прийде ще який наш офіцер. Хочете, то й наш ротмістр.

— Не треба, бо ви всі в наших руках! — відповів Шуба і з двома козаками пішов до ратуша.

В задній половині найбільшої світлиці ратуша всі зібрані там старшини стояли півколом. В середині стояв підстароста. Праворуч стояв ротмістр драгонів, ліворуч один лейтнант.

Три козаки увійшли і поклонившись, станули по середині між порогом і підстаростою.

— Хто тут заступає Польщу? — спитав Шуба. — Нам треба з ним побалакати на розум, щоби не прийшло до непотрібного проливу крові. Що мусить статися, станеться, нехай прийде без того проливу!

Підстароста, який при вході козаків затрясся як лист осики, чуючи таку миролюбиву промову, відітхнув і йому розв'язався язик. Він відповів:

— Питаєш, козаче, хто тут заступає польську корону? Корону, себто пануючого над нами і вами короля Польщі, заступає староста. Старосту заступають підстарости. В тій частині королівщини, яка сягає від Орелі по Самару і Дін, я заступаю старосту, себто корону. Тішить мене, що піддані нашого спільного короля вже залишили думку бунту і до королівського заступника прийшли мабуть з якоюсь петицією до корони. Якуж то вашу покірну просьбу передати до королівської канцелярії?

— Як ти п'яний, то я відійду і прийду аж витверезишся! Щось таке, як ти, може верзти лише п'яний!

Шуба відвернувся, щоби вийти. Нараз вдирився в чоло, начеби щось нагадав собі і каже:

— Ні, не так. Годі ждати, бо діло нагале і мусить бути полагоджене. Коли той заступник корони до безтями п'яний, то я готов балакати і зробити розумну угоду з отаманом королівського війська. Є він тут?

Підстароста, який зацікавився був поразкою смілістю козака, отямився і спитав:

— Вибачай! Чому кажеш, що я п'яний? Чи я сказав яку нісен'тницю?

— Хибаж можна таке сказати, що польський король панує над нами; що цей край, то польська королівщина; що ми піддані вашого короля і що приходимо в покорі просити його якоїсь ласки? Чи все те правда?

— То чогож ви прийшли до нас?

— У вашій вязниці наші люде: наш полковник Совенко, наш старший Утриніс, козак Мережан, його син, донька і жінка. Я прийшов забрати їх.

— Колиж бо вони засуджені судом! — відповів підстароста дуже несміло. — Присуд суду мусить бути виконаний.

— Хоч ми моглиби взяти їх силою, не питаючися вас, ми хочемо по доброму... без проливу крови. Ми прийшли замінити їх за поляків, що в наших руках.

— Що ж то моглиби бути за поляки, ті що в ваших руках? Мабуть якісь голопятники? А може які, що повтікали з Польщі, урвавшия з шибениці?

— Які поляки в наших руках, питаєте?.. Сказати вам?

— Очевидно, що сказати. Як хочете, щоби ми пустили на волю засуджених на смерть зрадників, то мусимо знати, кому ви даруєте життя, випускаючи на волю... Хтож вони, ті ваші поляки?

— Хто вони? Ви якийсь дуже великий не-

дотепа, коли не вгадуєте! В наших руках всі ті, що з вами сюди прийшли. Очевидно й ви з вашою родиною. Всі згинете, як котрому з наших волос з голови впаде!

— Ти, козаче, хіба не хочеш зрозуміти того, що як хто засуджений на смерть, то мусить вмерти?! Тут нема такого, що мавби право помилувати...

— То послідне ваше слово? — спитав грізно козак.

— Послідне слово сказав воєнний суд. Я не маю права касувати його!

— Коли так, то будьте здорові. Найдалі за пів години будемо молитися за ваші душі!

Коли всі три козаки, відходячи відвернулися, всі офіцери глянули на підстаросту очима, в яких можна було цілком добре вчитати:

— Ти, дурню, зарівав нас!

Всі здригнулися, бо знадвору долетів якийсь гамір, неначе крик недалекої юрби. Підстароста і офіцери глянули у вікно, та перед самим ратушем не помітили ніякого руху. І ніхто там не кричав. Козаки, як станули коли прийшли, так далі стояли нерухомою лавою.

Шуба і оба його товариші оглянулися. І вони не знали, що то за гамір: чий і з якої причини?

Підстароста зрозумів сердиті погляди офіцерів. І йому самому душа вилізла на рамя. Він сплеснув долонями і крикнув:

— Ще пару слів! Може якось домовимося до чогось путнього.

— Ну? — спитав Шуба не задержуючися, лиш звернувши голову до підстарости.

— Я вам скажу, чому я такий впертий був, — промовив підстароста, підбігаючи до Шуби. — Від старости прийшов гінець з приказом, щоби пійманих повстанців зараз засудити на смерть, та виконання присуду відложити до його приїзду.

— Ви, підстаросто трохи брешете! — відповів Шуба сердито. — Вибачайте за слово, та це, що ви кажете, не може бути правдою. Тоді, коли ви пійманих судили і засудили, гінець з Полтави ще не міг бути тут. Він міг прийти що лиш нині досвіта.

— Він таки так прийшов. Письмо старости, то відповідь на моє письмо про повстання і про те, що ми піймали провідників бунту. Гінця з моїм письмом я вислав був тоїж години, коли ми арештували полковника Совенка. Староста зараз вислав свою відповідь, не знаючи, що ми зі судом не будемо дожидати його відповіді. Ми пійманих засудили ще заки прийшов гінець старости з його приказом.

— Нащож ви мені розказуєте про те письмо старости і що він сюди приїде?

— Бо я хотівби дати вам відповідь аж завтра, нарадившись між собою. Ти на таку проволочку не згодишся, бо нам не віриш?

— Очевидно, що не згоджуся! — відповів Шуба.

— Ти хочеш спекатися нас, щоби зараз, скоро відійдемо, виконати присуд. Ми відси не

вступимося, з засудженими вами нашими отаманами!

— Тепер, коли вже знаєш, що маю приказ відложити виконання присуду аж до приїзду старости, ти вже не повинен боятися, що скоро відійдете відси, присуд виконаю! На це я й сказав, яке письмо гінець привіз мені.

— Відкіляж я можу знати, чи це правда, що староста вислав такий приказ і що він справді сам сюди їде?

— Невірний Тома! Покажу тобі його письмо.

— Підстароста вийняв з за пазухи посилку і показав козакам, що на обгортці печать канцелярії староства і печать самого старости.

Вийнявши письмо, підстароста зігнув його так, що видно було тільки першу половину.

— Вірите вже, чи ще н.? — спитав підстароста, коли Шуба прочитав. — Уважайте, що староста може сам помилує засуджених.

— Ми помилування не хочемо, бо ви не мали права судити їх! — крикнув Шуба. — Ми жадаємо, щоби ви їх випустили.

— Поміркуйте, що й ми маємо над собою старших і що й ми мусимо їм повинуватися. Арештованих мусимо придержати до приїзду старости, бо такий маємо приказ. Як між собою нарадимися, щоби їх випустити, то старості скажемо, що нема причини судити їх. Чого ви такі вперті, коли вже знаєте, що виконання присуду мусить бути здержане і що вашим бо-дай одну добу не грозить ніяка небезпека. Прийдіть завтра в полудне і візьмете собі їх!

— Думаєте, що вірю вам? То дуже не-

зручний підступ. Ви знаєте, що в хвили, коли приїде староста, присуд буде виконаний... Та я того не боюся! Добре, що ви з тим приїздом виговорилися... Коли, кажете, дістанемо остаточною відповідь?

— Завтра в полудне.

— Добре! Відійдемо, та такі не самі. Жінка і донька Мережана, не повстанці. За гріхи батька і брата, як то були гріхи, не вільно карати сестри, доньки, мами, жінки!

— Не на те ми засудили ті невісти, щоби їх скарати. Вони засуджені на те, щоби тим тяжчою вийшла кара на обох Мережанів!

— Без тих невіст ми не відійдемо ні на хвилинку! Чуєте?! — гукнув сердито Шуба. — Як дасте нам зараз невісти, то по решту прийдемо завтра в полудне. Як не дасте, то... ви вже чули, що буде!

Шуба відвернувся і вийшов. За ним пішли оба його товариші.

— Чи ви сказалися?! — крикнув до підстарости ротмістр. — Іду, на власний страх видати їм баби!

Ротмістр вийшов з ратуша і прибіг до Шуби саме в хвилині, коли якийсь козак зачав рапортувати, що сталося:

— Якись два хотіли хильцем викрастися з міста. Їх придержали і хтось з наших пізнав їх. То були Бокун і Лящук.

— Сюди їх! — крикнув Шуба.

— Годі! — відповів козак... — Вони вже не ходять.

— А то чому?

— Бо ми їх повісили. Тільки по два лікті мотуза, вже разом з петлею пішло на них. Вітер ще колише ними... Там, при вході до міста. Один на стовпі по однім боці воріт, другий на другім.

— То ви такі?! — спитав ротмістр, котрий стояв коло них і чув цілий рапорт. — Жадаєте, щоби ми видали вам ваших, а наших вішаєте, не питаючи нас, чи ми не схотілиби виміняти їх!

— Повішені не були ваші! — відрізав сердито Шуба. — Вони були наші. Вони жили між нами, на нашій землі. Один з них був таки на хлібі одного з наших. Провинилися проти законів своєї громади і свого краю, тож їх за це скарано!

— Твоя правда, козаче! Та я не на те вийшов, щоби ратувати Бокуна і його товарища. Я тобі зараз дам жінку і доньку Мережана. Сам виведу їх з вязниці.

Ротмістр відійшов і вернувся з невістами. Коли передав їх Шубі, цей сказав з докором.

— Чейже пішки не підуть! Перед ними далека дорога. Ми люзяків не маємо.

— Зараз будуть коні! — відповів ротмістр і побіг до стайні, де стояли коні його драгонів. По хвилині обі сиділи на конях. Сурмач заграв і козаки повагом виїхали з міста.

Коли ротмістр вернувся до ратуша, підстароста виправдувався, чому він остаточну відповідь козакам відкладав до завтрішнього дня:

— Було кілька дуже важних причин. Першою була та, щоби їх спекатися з міста.

— Завтра вони прийдуть щераз і цей, по-

нижаючий нас торг повториться з вислідом, який можна передбачити, — перебив ротмістр.

— Нині вони увійшли до міста, бо ми, думаючи, що вони всі на Запоріжжю, не пильнувалися. Тепер ми місто обставимо і не впустимо їх.

— Їх п'ять разів стільки, що нас!

— Зате ми будемо укриті за валами, за частоколом, за стінами домів. Вони будуть мусіти наставляти свої груди. Вони без гармати. Ми маємо одну. Як раз плюнемо картачами, то між ними вибухне паніка... Ще й тому я виторгував одну днину проволоки, бо ще нині приїде староста. Він засуджених не видасть. Скарає їх таки зараз після приїзду, не ждучи до завтра.

— А наше слово, де? крикнув один офіцер швед.

— Ми дали слово лиш за себе, не за старосту. Не ми виконаємо присуд, а староста. Таким способом відвічальність за все те, що станеться, впаде на старосту.. Ми умиємо руки!

— Не велика для нас потіха, як вони прийдуть і вимордують нас на відвічальність старости! — сказав другий офіцер.

— Не вимордують, бо до міста не впустимо їх! — заперечив підстароста.

— Як не впустимо їх до міста, то на тому зискаємо лиш пару днів відволоки. Вони обложать місто і візьмуть нас голодом.

— І голодом не візьмуть! Я ще не сказав вам того, що староста веде нас цілий полк райтерів. Про це пише мені в отсім листі.

Всі кинулися до листа, котрого початок підстароста показував Шубі.

— Тепер скажіть самі: чи я зле зробив, торгуючися з козаком, щоби виторгувати одну добу? Староста приїде смерком, або найдалі опівночі і присуд виконаємо зараз. Тоді козаки нехай прийдуть взяти засуджених силою!

— Приїде староста з військом, чи ні, ми зобов'язалися виконання присуду здержати до завтра в полудне! — перебив ротмістр.

— Нехай і так! — закінчив підстароста. — Ми зобов'язалися за себе, не за старосту!

— Дурний піп тебе хрестив, коли ти вищетавав, що староста їде до Горішина! — подумав Шуба. — Ти не подумав, що я не такий дурний, щоби його пропустити до тебе. Я таки зроблю засідку на нього і він буде в моїх руках закладником.

— Як староста їде сюди, то хіба не сам, а з якимсь військом, — забалакав до Шуби один з тих його товаришів, що разом з ним був у підстарости.

— Добре кажеш, — відповів Шуба. — Без війська ніякий вельможа не пускається в дальшу дорогу. З ним буде бодай великопанський почот. Будемо мати аж забагато закладників.

— Може засядемо на них?

— А ти як думав? Як не користати з того, що щастя само лізе в хату!

По короткій раді старшин вислав звідунів до всіх тих бродів Орелі, що на шляху з Полтави до Горішина. Крім того скрізь там, де

дорога ішла лісовими зрубамі, приказав поруйнувати ці дороги рубаючи і кидуючи на них придорожні дерева. Це на те, щоби в день похід їхнього війська спиняти, в ночі цілком здержати його.

Коли Шуба вислав звідунів, вислав також козаків з розставними кіньми. Перед вечером звідуни прислали вість, що іде староста. Іде колясою. Перед нею чвал десяти райтерів і за нею десять. Очевидно, всі вони вїхали в засідку. Одного райтера, котрий волікся позаду, бо кінь його кульгав, козаки спіймали. Показали йому, скільки їх є і вислали до старости передати жадання, щоби здався, бо ніяка оборона йому не допоможе.

Староста дав приказ боронитися, та його райтери, бачучи, що це булоби божевіллям, поклали зброю.

Коли сонце вже ховалося за ліси, надбігли гінці з вістю, що від Орелі іде велике військо. Іде поволі, бо з часта попадає на шлях завалений зрубаним деревом і мусить ці застави виминати. Скорішим походом військо іде тільки там, де безлісний степ. Всякий ліс припиняє похід.

Разом зі старостою козаки взяли двадцять райтарів. Шуба приказав постягати з них їх однострої і надіти їх козакам. Цих, за райтарів переодітих козаків Шуба взяв зі собою ідучи зустрічати польське військо.

Вже була темна нч. З ліса в степ стали висуватися їздці.

— Нарешті знова маємо степ! — сказав

один з перших. — В тих лісах без доріг чоловік не знає, в котру сторону іде. І купи годі держатися, бо кожний шукає дороги, кудибито пропхатися бодай пару кроків далі.

— Наше щастя, що всі повстанці втікли на Запоріжжя! — сказав другий. — Якби не те, то колиби десь тут засіли на нас, зле булоби з нами. Висіклиби до лаби.

— Таке ще може прийти! — закравав третій. — Відкіля ти знаєш, що всі пішли на Запоріжжя?

— Підстароста так написав до старости.

— Як повстанці пішли на Запоріжжя, то скажи мені, хто в лісах попсував дороги? Цеж свіжа, начеби нинішня робота!

То були офіцери полку драгонів, так тужно вижиданих підстаростою. Офіцери їхали степом попри ліс. Місяць світив ясно і досить далеко видно було, що ліворуч далі тягнеться ліс, праворуч степ. Попереду і позад офіцерів стали з ліса виринати гуртки райтарів.

— Товариші! — промовив полковник, у тому гуртку офіцерів, що перші вийшли з ліса. — Хто з вас вгадає, де ми тепер і куди нам обернутися? Ми мабуть зблудили!

— Ми також не знаємо, де ми, — відповів один офіцер. — З нас ще ніхто не був в цих сторонах.

— Щоби не залізти Бог зна куди, найліпше булоби переночувати тут, — сказав полковник. Мужва, коні перетомлені цілоденною крутаниною тими проклятими лісами. Ми й так не йдемо на ратунок, а лише на те, як будуть

вбивати на палі ворохобників. Чи нині в ночі прийдемо до Горішина, чи завтра рано, або й в полудне, на одно вийде.

— Правда ваша, пане полковнику! — заспівали хором офіцери. — Досвіта поїдемо далі. В ночі населення Горішина малоби з нами великий клопіт, вишукуючи для нас квартири в домах, де люде вже сплять.

— Квартири, пусте! — перебив другий офіцер. — Ніч погідна, військо моглоби переночувати й на вулицях. Та небезпека дальшого маршу в ночі справді та, що можемо зблудити і залізи якому чортові в зуби. Найблищими сусідами Запоріжжа є татари.

Полковник розіслав офіцерів до виступаючих з ліса жовнірів, щоби здержали похід. Між перетомленими райтарами запанувала радість. Вони питали офіцерів, чи не ліпше булоби ночувати в лісі, бо від степу зачав дуже дути вітер, в густім лісі було затишно. Полковник згодився, бо в лісі можна було також порозпалювати вогні, без небезпеки, що хтось далекий побачить.

Райтари розсілися в лісі, лиш коні пустили в степ пасти.

Коли офіцери порозставляли вже варти і мужва порозпалювала вогні, полковник вибрав десять райтарів, що в степах повинніби визнаватися трохи ліпше, як люде виховані там, де й не знають, що то степ. Дав їх під провід одного офіцера і вислав їх, щоби по змозі оглянули околицю і зорієнтувалися, в котру то сторону требаби завтра рушити.

Мала громадка відіхала чвалом, та все попри ліс. По хвилі офіцер здержав чварт, кажучи:
— Чого нам спішитися? Нашу ніч вже й так чорт взяв!

Далі їхали поволі і балакали. Тишину лиш час до часу перервав якийсь звірячий голос. Жабяче кумкання було загальне. Десь колись затагнув по собачому, та якось тужно, сірий вовк. Мабуть кликав до себе дівчину-вовчицю. Від ліса, де було чимало дуплавих дерев йшли голоси, то пугача, то якоїсь іншої сови.

— Чуєш, як десь тут з самого краю кричить сова? — спитав один райтар свого товариша.

— То не добрий знак! — відповів товариш.

— Чому недобрий? Вмре хтось з нас? Може й цієї ночі? Може й наглою смертю?

— Мені все казали, що як в ночі ліворуч заскрегоче сова, то буде якесь нещастя.

— А чортби тебе взяв з такою ворожбою! — закрляв товариш.

— То птах ворожить, не я. Нехай його чорт візьме. Радше, нехай чорт візьме на себе те нещастя, яке нам грозить!

Минула година. Офіцер вже хотів дати приказ вертатися, коли один райтар показав у сторону рідко розсіяних дерев і кущів на краю ліса перед ними. Там рухали якісь тіні.

— Що це, до дідька може бути? — закрляв офіцер, напружуючи зір, щоби ліпше побачити.

— Такому, що чув про ці сторони, не

тяжко вгадати, — промовив другий райтар. — Тут чейже славні на всю Україну уходи. То пасе череда оленів. Ніщо інше не може бути.

— Колижбо не видно рогів, — перебив офіцер.

— Бо лані не мають рогів. То кілька, може й кільканацять лань з молодими. Між ними й рогатий буде. Лиш тепер він мабуть десь стоїть так, що й не видно, бо дерево, або кущ відгороджує його від нас.

— Шкода, що нам не вільно стріляти! — сказав офіцер. — Булаби добра вечера.

— А ми на що маємо аркани?! — сказав перший райтар, зсуваючися з коня.

Всі товариші пішли за його приміром. Поприпинали коні до дерев і з арканами в руках стали скрадатися. Олені далі паслися преспокійно.

Підійшовши ближче, мисливі розійшлися дальше один від одного, щоби вигідніше було кидати арканами. Скрадалися далі, рачкуючи і повзучи, ховаючися за кожне дерево і за кожний кущ. Цим походом кермував один, даючи сусідові знаки рукою. Цей ті знаки передавав далі.

Пятнацять кроків перед звірятами всі задержалися і на знак провідника кожний закрутив арканом, щоби з руки випустити петлю.

Сталося щось дивне. В хвилі, коли аркани полетіли в ст рону оленів, ті олені, всі до одного впали на землю. Не вхопив ніякий аркан. Зате в тійже хвилі, там де були олені, підвівся Шуба з кільканацятьома козаками і на райтерів, що з дива стояли неначе скамянілі, пустили

свої аркани. По хвилині райтарі, всі десять і їх офіцер лежали на траві повязані.

— А не казав, що та проклята сова принесе нам якесь нещастя?! — потішав себе і товаришів один райтар. — Як сова кричить по лівому боці, то та її погана ворожба все справдиться.

Чуючи це, Шуба усміхнувся. Якось затулив губу рукою і заскреготав цілком так, як та сова, що віщувала нещастя. Йому зараз відповів таксамо козак, що стояв коло нього.

І з цих райтарів постягали одяги. Разом з офіцерським було їх одинацять.

Козаки зараз попереодягалися, даючи райтарам свої одяги. Шуба надів одяг офіцера.

— Разом з тими, що взяли одяги від конвоєнтів старости, маю трицять райтарів і більше мені не треба, — сказав Шуба. — Тепер підемо по коні.

Козаки сіли на свої коні. Райтарам взятим до середини козачого відділу, казали сідати на їх коні. Офіцерові, тепер в одязі Шуби, Шуба приказав їхати коло себе. Показуючи йому пістолю в своїй руці, сказав до нього:

— Тепер ви будете нашим провідником до вашого табору, бо ми ще не знаємо, де ви ночуєте. Ми не зробимо вам нічого злого, хоч моглиби всіх вирізати, або продати татарам. Ми лиш хочемо не пустити вас до Горішина. Розважте це, що кажу вам. Якби вам заблаглося втечи, або збаламутити, чи надути мене, застрілю вас і згинуть всі ваші люди! Отце вам

на пересторогу. Тепер, повторяю, ведіть нас до вашого табору!

Офіцер кивнув головою на знак, що пересторогу зрозумів.

— Ваш табор може в степу? — спитав Шуба офіцера по годині їзди.

— Ні, військо ночує в лісі, недалеко звідсіля, — відповів офіцер.

— А щож там в степу, недалеко ліса таке щось темне? Я цей степ знаю. Там нема дерев, ні кущів.

— То не дерева, ні кущі, ні наш табор. То пасуться наші коні.

Підіхали ближче і козаки справді побачили, що то коні.

— Багато їх? — спитав Шуба.

— Тільки, скільки райтарів. Триста.

— Триста? То не цілий полк?

— Тепер не воєнний час, тож і полк невеликий, бо неповний. Ваше повстання було для старости несподіванкою. Якби був знав, що тут діється, бувби взяв ще й решту драгонів і гайдуків.

— Поїдемо не до вашого табору, а до ваших коней. Хочу придивитися, чиї коні кращі: ваші, чи наші. Коло коней мабуть варта?

— Без варти не може бути! — відповів офіцер. — Хочби через вовків, що волочаться по степу.

— Як вже будемо доїздити до коней, то ви до вартових не підходіть! Лишитесь зі мною. Таксамо ваші райтари, що в наших руках!

Гурток Шуби мав шістьдесят козаків.

З того трицять і Шуба були одягнені по райтарськи. Тим, що ще були в козацьких одягах, Шуба приказав лишитися з ним, щоби пильнувати полоненах райтарів.

Ті, що були переодіті за райтарів, поїхали далі, до райтарських коней. На краю табуна сиділо чотирьох райтарів і балакали. Бачучи надїджаючих, як думали, своїх товаришів, не підвелися й не звертали на них уваги. Хвилина і всі чотири лежали звязані, закнебльовані. Козаки обїхали цілий табун і попали ще на вісьмох вартових. І цих повязали.

Кожний кїнь мав на собі кульбаку, лиш попручі були трохи звільнені. На кожній кульбаці висів аркан. Козаки стали арканами привязувати коні один до одного. Зробили це скоро, бо в тому, працюючи від дитинства, мали велику вправу. Скінчивши, сидячи на своїх конях, підігнали табун. Всі райтарські коні рушили чвалом в купі з козаками. Пігнали в сторону, звідки козаки приїхали.

— Кінець нашого походу! — сказав офіцер, бо зрозумів, що сталося і нащо козаки захопили коні.

Коли втікаючий табун вже щезав з очей, Шуба промовив до офіцера і до його десяти райтарів:

— Тепер ви злізайте, бо ми й ваші коні мусимо взяти! Можете вернутися до вашого табору, та пішки.

Райтари самі знали, що козаки не сміють лишити їм одного коня, як не хочуть, щоби цим одним конем прийшла до Горішина вістка

про те, що сталося. Вони злізли з коней. Козаки вхопили коней за уздечки і вихром помчалися туди, куди пішли всі райтарські коні.

Рано, коли підстароста ще спав твердим сном, до його спальні вскочив ротмістр драгонів, кричучи:

— Вставайте, бо козаки в місті! Завалили собою всі вулиці.

— Що що? Як як? — спитав підстароста з-під перини.

— Козаки прийшли! — повторив ротмістр. — Тьма тьменна!

— Чого прийшли? — спитав підстароста витягаючися і позіхаючи.

— Хіба не знаєте чого? Прийшли по за-суджених отаманів.

— Скажіть їм, щоби прийшли пізніше... в полудне, бо так з нами умовилися.

— Яка нам з того буде користь?

— Може заповіджений старостою полк райтарів таки прийде...

— Не прийде... Райтари вже є... Полк ма-буть не прийде...

— Що ви верзете?

— Бо... бо або той райтар, чи той козак збожеволів і не знає, що плете, або в моїй голові нелад і я не розумію того, що бачив і що чув!

— Щож ви бачили і чули? — спитав підстароста, підтягаючи перину під бороду.

— Вікно моєї кімнати виходить на міські ворота. Дивлюся, до воріт мчить стрілою де-

сять райтарів. За райтарами жене підскакуючи коляса.

— Ага, погадав я — нарешті їде староста, з ним його райтари!

— Що? приїхав староста? — крикнув радісно підстароста, сідаючи на ліжку.

— За колясою гнали дві десятки райтарів. За райтарами козаки. Може полк, може й ще більше.

— Значить, староста й його райтари втікали, козаки здоганяли їх, — сказав підстароста журливо. Та цілий полк мабуть їде позаду... За козаками. То добре. Візьмуть їх в два вогні!

— Нечистий знає, як то було і що зі старостою сталося. Не перебивайте, нехай скінчу!

— Бачучи райтарів і старостинську колясу, наша варта при воротах пропустила цей чвалаючий похід. Райтари, за ними ціла козацька армія вїхала до міста. Коляса з райтарами задержалася перед ратушем. Цікавий вибігаю з ратуша і бачу... Тепер, або до мене забалакав божевільний, або я збожеволів.

— Ну, ну? Зачинаю бути цікавий.

— З коляси вилазить, не наш староста, а офіцер райтарів, якого я не знаю і якого я в життю не бачив. Побачивши мене, офіцера, той райтарський офіцер приступає блище до мене і каже:

— Я отаман запоріжського війська. Прийшов сюди, щоби взяти засуджених вами на смерть наших отаманів. Закличте підстаросту. Вчора я був у нього, нині нехай він прийде сюди до мене!

Приглядаюся йому блище і бачу, що то неначе вчорашний козак Шуба.

— У вашій голові справді якийсь нелад! — замітив підстароста. — Хтось зажартував собі з вас. Що ж далі?

— Кажу йому, що як він вчорашний козак, то нехай прийде вполудне, або зажде на приїзд старости. На те він визьвірився на мене і сказав, що як ви зараз не вийдете до нього, то його люди зараз стануть до вікон ратуша метати бомби.

— Страхи на ляхи!

— Не страхи. Бо лиш він це сказав, старостинські райтари стали з мішків, привязаних до коней витягати бомби з льонтами і питали його, чи вже запалювати?

Коли підстароста це вчув, вистрибнув зпід перини як куля з пістолі. Ще в життю з одяганням не справився так скоро як нині, виславши ротмістра, щоби заповів його появу перед козаками. Вийшовши на ринок, зараз пізнав Шубу в одязі райтарського офіцера і спитав його:

— Що це за маскарада? Ті райтари, що з вами, також може козаки переодягнені за райтарів.

— Або то лиш ви маєте право бути одіті по райтарськи? Тепер і ми маємо райтарів.

— Ви мабуть забули, яка була між нами умова? Ви прийшли за скоро. Староста ось-ось надіде. Побалакаєте з ним.

— Староста вже приїхав. Не бачите його

колясу? Нею вислав мене до вас. Маю письмо від нього до вас.

Шуба добув зза пазухи письмо і подав підстарості. В письмі староста приказував підстарості безпроводно випустити з вязниці засуджених. Драгонам приказував покласти зброю і разом з підстаростою відійти з міста, назад до Полтави. Письмо було без найменшого сумніву письмом старости.

— Деж староста? — спитав його заступник. — Чому його тут нема?

— Він в нашій вязниці! — відповів Шуба.

— Деж ви тут маєте вязницю? Другого міста в цій стороні нема.

— Староста в лісі привязаний до дерева.

— Звідкіля ви маєте одяги наших райтарів?

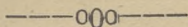
— Як хочете знати, то про все це розкажу вам пізніше, бо староста й так підписав мир з нами. Спершу виведіть і передайте нам вязнів! А скоро, щоби нам терпець не вірвався!

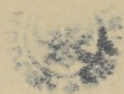
Засуджених на смерть вивели з льохів і передали Шубі. Всі драгони поклали зброю і аж тепер Шуба розказав, як він схопив колясу зі старостою і як змудрував райтарів. Староста мусів підписати згоду. Райтари без коней не могли поспіти в пору до Горіщина. Одяги райтарів уможливили козакам візд до міста.

Поляки відійшли назад до Полтави. Багато райтарів пристало до козаків, бо по більшій часті були це панщинні хлопи, взяті паном до

війська. Запоріжські бекети обсадили всі броди на Орелі і цей шмат землі став Орельською паланкою Запоріжжа.

Кінець

Вячеслава Будзиновського

продаються такі книжки:

1. Осаул Підкови,	іст. оповідання	2'00	зл.
2. Пан Гуляй-душа	" "	3'00	"
3. Шагін Гарай	" "	0'70	"
4. Небіжчик ходить	" "	1'80	"
5. Запоріжські скитальці	" "	3'60	"
6. Гремить	" "	0'95	"
7. До віри батьків	" "	0'70	"
8. Кожух не на мене	" "	1'20	"
9. Пластун	" "	1'20	"
10. Ішли діди на муки	" "	1'50	"
11. Історія України ч. I. і II.		2'20	"
12. Опришок		0'70	"
13. Як чоловік зійшов на пана		2'50	"
14. Радник заручився		0'90	"

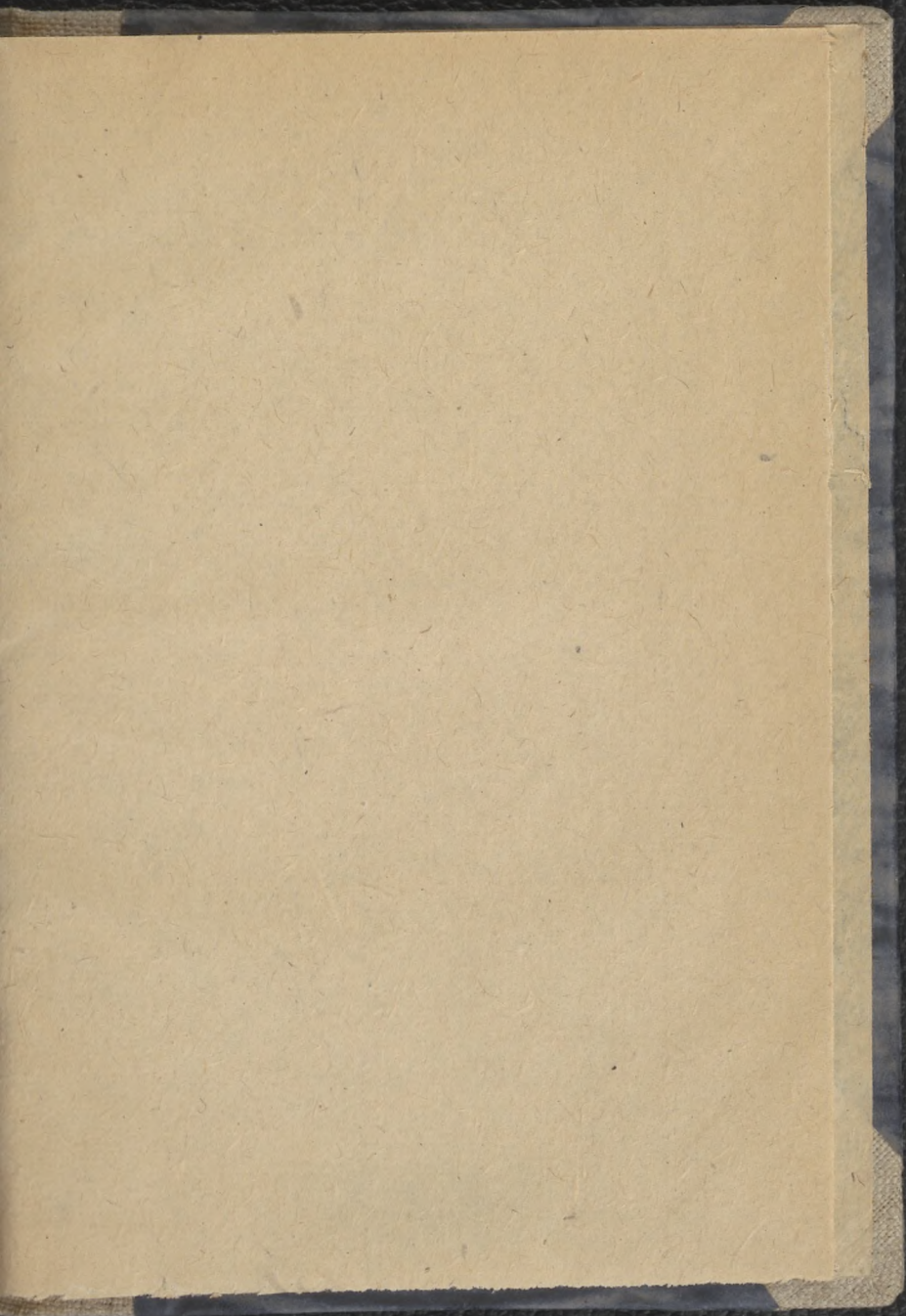
друкуються:

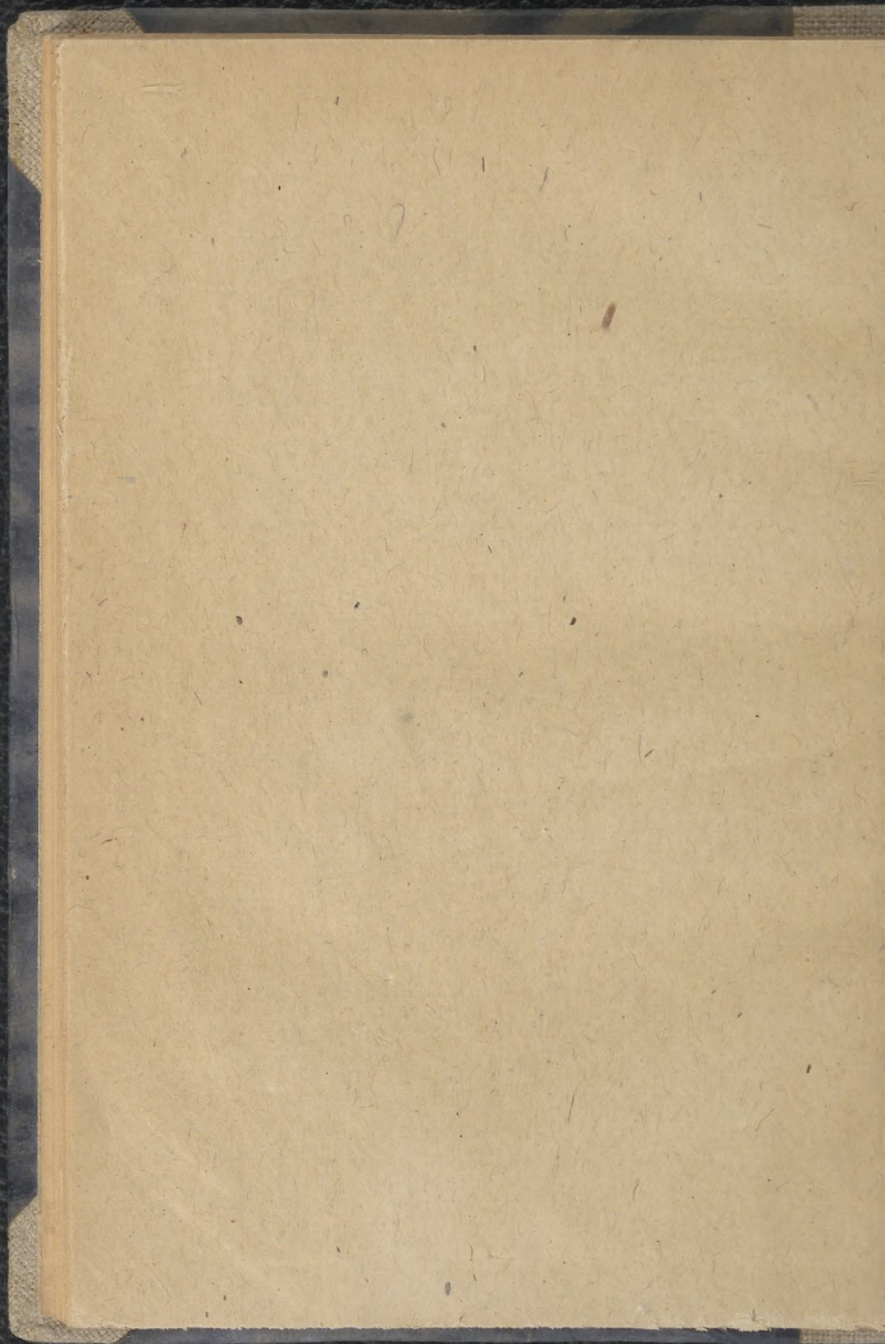
1. Хмельниччина в 4-ох частих, іст. оповідання			
2. Волю бути козачкою	"	"	
3. Шляхоцьке вухо	"	"	
4. Родом з пекла	"	"	
5. Хрунь і чорт	"	"	

ВВЕДЕНИЕ

1. Введение
2. Описание
3. Методика
4. Результаты
5. Заключение

2532/34

Biblioteka Narodowa
Warszawa

30001021713987

BN

BIBLIOTEKA
NARODOWA

601104

601104